

HUSZTI ANDRÁS

ERDÉLYI JOGTANÁR ÉS „JURISPRUDENTIA
HUNGARICO-TRANSILVANICA“ STB. CZÍMŰ
MUNKÁJA (1734—1742).

ÍRTA

ÉS AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOGI SZAKOSZTÁLYÁNAK
1913 ÉVI FEBRUÁRIUS HÓ 15-IKI ÜL SÉN RÉSZBEN ELŐADTA:

KOLOSVÁRY BÁLINT

EGYETEMI NYILV. R. TANÁR.

DR. IVÁNYI BÉLA

KÜLÖNLENYOMAT AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAIBÓL (1912—13 ÉVI V. FÜZET).

KOLOZSVÁR,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1914.

Dr. Kolosváry Bálint: *Reformok és reformtörekvések a külföldi házassági vagyoni jogok terén. Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből.* Budapest, 1897. Franklin-Társulat nyomdája. Ára 1 kor.

„ „ „ *A közszerzemény biztosítása.* Magyar Jogászegyleti Értekezések XVIII. k. 2-ik füzet. Budapest, 1899. Ára 80 fillér.

„ „ „ *Házassági vagyoni jog.* Grill-féle Jogi Könyvtár V. f. Budapest, 1899. Ára 80 fillér.

„ „ „ *A szerzeményi közösség a házassági vagyoni jogok rendszerében. Tanulmány az összehasonlító magánjog köréből, különös tekintettel hazai jogunkra.* Budapest, 1900. Stein János kir. egyet. könyvkereskedése, Kolozsvárt. Ára 8 kor.

„ „ „ *Az anya és a törvénytelen gyermek jogállása a ptkv. tervezetében.* A „Kritikai tanulmányok“ stb. IV. füzet. Budapest, Grill Károly es. és kir. könyvkereskedése. 1901. Ára 80 fillér.

„ „ „ *A magyar öröklési jog fejlődésének története.* A Fodor-féle magánjog V-ik (Öröklési jog) kötetében. Budapest, 1902. Singer és Wolfner kiadása.

„ „ „ *A magyar magánjog tankönyve.* Két kötet. Budapest, 1904—1905. (I. kiadás.) Ára 18 kor. II. kiadás ugyanott 1907. Ára 18 kor. III. kiadás ugyanott 1911. Ára 20 kor.

„ „ „ *Magánjogi végszükség.* Budapest, 1907. Ára 1 korona.

„ „ „ *Jegyzetek az ausztriai magánjogból tartott előadásokhoz.* Kézirat gyanánt I—II. füzet. Kolozsvárt, 1906. és 1907. Ajtai K. Albert könyvnyomdája. Ára 2 kor.

„ „ „ *Automobiljog, különös tekintettel az új osztrák automobil-törvényre.* Kolozsvárt, 1908. Ára 50 fillér.

„ „ „ *Esetgyűjtemény.* Kézikönyvül magánjogi praktikumok számára. Budapest, 1909. Ára 4 kor.

„ „ „ *Az optk. fájdalomdíja és a gyakorlat.* Kolozsvárt, 1910. Ára 50 fillér.

Író: J. B. L. , szerk: P. Kolosváry

HUSZTI ANDRÁS

ERDÉLYI JOGTANÁR ÉS „JURISPRUDENTIA
HUNGARICO-TRANSILVANICA“ STB. CZÍMŰ
MUNKÁJA (1734—1742).

ÍRTA

ÉS AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOGI SZAKOSZTÁLYÁNAK
1913 ÉVI FEBRUÁRIUS HÓ 15-IKI ÜLÉSÉN RÉSZBEN ELŐADTA:

KOLOSVÁRY BÁLINT

EGYETEMI NYILV. R. TANÁR.

KÜLÖNLÉNYOMAT AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET JOG- ÉS TÁRSADALOM-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAIBÓL (1912—13 ÉVI V. FÜZET).

Dr. IVÁNYI BÉLA

KOLOZSVÁR,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1914.

M 632.728

2013

~~Hung. j. 1982 66.~~

Csúszagos Széchenyi Könyvtár

Leltári szám:

V1100-10.350/1964

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület feledhetetlen emlékezetű megalapítója azzal a magasztos ezéllal rakta le e félévszázadnál már idősebb intézmény alapkövét, hogy hazánk erdélyi részeiben a tudományok és művészetek ápolásának szellemi központja legyen. Az a szellemi központ, mely összeköti a mulat a jelennel, s míg egyfelől nyilvántartja a tudományok minden ágazatának legújabb fejleményeit, hűségeseen őrzi másfelől mindazokat az emlékeket, buzgón kutatja mindazokat a rejtett kinesekeket, melyek az erdélyi magyarság viharverte, szomorú történetében e magyarság kulturális életének a tanúbizonyságai és kulturtörekvéseinek az eredményei.

A nagy alapító nagy intenczióit követte a Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtud. szakosztálya, mikor tért engedett munkásságában az erdélyi jogélet múltjának és e kétségkívíl nem érdektelen múlt egynémely jelenségének felderítésére is és osztályrészéül juttatta e sorok írójának azt a megtisztelő szerencsét, hogy egyik ülésén *Husztí András*nak, a kolozsvári ref. kollegium első jogtanárának munkásságát a szakosztály előtt bemutathassa.

Az 1913 februárius havának 15-én tartott szakosztályi előadás, részleteiben tűzetesebb kidolgozással, tartalmában lényeges kibővítéssel kerül most az olvasó elébe, bár még mindig távol áll attól, hogy *Husztí András*ról kimerítő és teljes írói élet és jellemrajzot nyújtson, sőt tárgya most sem több, mint a *Husztí-féle „Jurisprudéntia Hungarico—Transylvanica“* cz.

munka tartalmának és jelentőségének kritikai ismertetése, mely mellett az író életéről közölt biografiai adatok pusztán könyvének irodalmi és társadalmi háttéréül hivatvák szolgálni.

A könyvről, mely a maga eredeti csonkítatlan egészében került a kedvező véletlen folytán kezembe, ha itt-ott történt is róla czíme szerinti megjelöléssel említés, alig tud közelebbit az 1848 előtti magyar jog feldolgozója. A forrásművek közül szinte érthetetlen módon elmellőzte az irodalom; a nagy Frank Ignác, az ő kétségtelen tárgyilagossága ellenére: nem tud róla semmit. A közkézen forgás népszerűsítő és terjesztő hatása alól már megjelenése után kivonta a mai modern írói művek leg-hatalmasabb reklámeszköze, a régiekre azonban annál megsemmisítőbb *elkobzás*, s talán ez az igazi oka annak, hogy az 1742-ben Nagyszebenben megjelentetett munka oly gyorsan kivesszett a köztudatból s nem érvényesíthette azt a termékenyítő hatást, melyet valóban sokoldalú tudományos fejtegetései megérdemeltek volna.

A sorsüldözte könyvnek viszontagságairól s a tragikus végű jogtudósról lesz alkalmam alább még megemlékezni s megérteni egyúttal tárgyamnak azokat a vonatkozásait, melyek akár az élet könnyörtelen dilemmáin töprengő filozófust, akár a társadalmi problémák lélektani mélységeit kutató szociológust egyaránt megihlelhetnék. Huszti András életéről pedig főleg életrajzíróinak¹ a fenmaradt szórványos adatokból összeállított közlései nyomán, egy pár jelentéktelen kiegészítéssel a következőket bocsáthatom elé:

*

¹ Hangsúlyozottan emelem ki, hogy *Huszti Andrásról* a szó szoros értelmében vett *életrajzot* adni sem szándékomban nincs, sem azt tenni módomban nem állhatott. Ezt, a különben nagyon hálás feladatot hivatott történésznek kell megoldania. Tudomásom szerint életrajzot írtak róla *Török István* dr., A kolozsvári ref. coll. története cz. munkájának II-ik kötetében (Kolozsvárt, 1905) és *Bod Péter*, Magyar Athenásában. Kisebb közlemények pedig *Szabó Károlytól* és *Szász Domokostól* (Erd. Prot. Közlöny 1878. évfolyam); *Barabás Samutól* (Történelmi Tár) tétettek közzé, nagyrészt Huszti A. perére vonatkozóan, valamint ugyanerre vonatkozó adatokat tartalmaz *Bod Péter*, Historia Hung. Eccl. cz. mű III. kötete is. Történelmi tárgyú munkáit *Szilágyi Sándor* és *Szinnyei József* ismertették.

Husztí András születéséről nincsen biztos adat. Abból, a mit tanulmányainak idejéről tudunk, következtethető, hogy a XVII. század legvégén, vagy a XVIII. század legelején született. Eredetét, minden közelebbi megjelölés nélkül Huszt városhoz köti ő maga.¹ Tanult Enyeden és 1722-től fogva Kolozsvárt, hova neveltetésére és gondjaira bízott Barcsai János, gr. Teleki Sámuel és Dániel Lőrincz tanítványaival került. Kolozsvári tanulmányairól a kortörténetest felette érdekelhető sok levele maradt hátra, legnagyobbbrészt Széki gróf Teleki Pálhoz czimezve, mely levelek az Erdélyi Múzeum-Egylet levéltárában találhatók meg és eleddig még feldolgozva nem lettek.² A teológiai pályára lépven, 1727-ben a Teleki grófok anyagi támogatása mellett Odera melletti Frankfurtba ment ki s körülbelől négy éven át folytatta külföldi tanulmányait. A teológiától mindinkább elidegenedve a jogi studiumokkal foglalkozott, s gróf Teleki Pálhoz Frankfurttól írott levelei szolgálnak bizonyítékául annak, hogy új és őnmaga választotta hivatását mennyi buzgalommal, s mily rajongó lelkesedéssel igyekezett betölteni. Különösen méltánylandó Husztí mohó tanulni vágyása, mert miként leveleiből látszik, nehéz és felette szűkös viszonyok, az energiát megbénító anyagi küzdelmek zaklatták külföldi időzésének minden esztendejében. Itthoni rosszakarói (Enyedi uramat, a kolozsvári orvost emlegeti) pártfogói előtt megrágalmazták, s különösen volt tanítványaival a testileg satnya Barcsai Jánossal szemben tanusított állítólagos durva bánásmódja Teleki gr. jóindulatát kockáztatták. A segélyek kimaradtak, kollegiumi hátrálékos alumneumát visszatartották, ő maga elrongyosodott, szállást, ellátást kapni nem tudott s mint panaszosan írja „kölesön senki sem ad, mert itt, az idevaló diákoktól s azok csalárdságoktól úgy félnek a civisek, mint a tűztől; mert a német deákok el szoktak szökni, ha adósságba verik magokat, s én felőlem is éppen olyan ítélettel vagynak“.³

¹ Lásd *Török I.* dr. id. cz. műve II., 21—22. l.

² Gr. *Teleki László* levéltár: Husztí András levelezése 1722—1729. E sorok írójának e leveleket volt alkalma tüzetesen átolvasni, tartalmukat azonban, mert e dolgozat keretein kívül esnek, sajnálattal fel nem dolgozhatta.

³ Gr. *Teleki László* levéltár: Husztí A. levelezése 1730 jan. 8. (Erd. Múzeum-Egylet levéltára.)

Jó szerencséjére tanulmányait sok nyomorúsága mellett sem kellett megszakítania. Hálával emlegeti két külföldi patronusát, t. i. *Hoffmenn Keresztély Gottfréd* porosz kir. belső titkos tanácsost és professzorát *Heineccius János Gottlieb*et, kik „nem akarják, hogy semibarbatus philosophus módjára menjek haza, írja az ő k szárnyai alól,“¹ s különösen, ez utóbbiról emlékezik meg nagy kegyelettel és szeretettel, hiszen nemcsak munkáit adta át Husztinak lemásolásra, „hogya a jogot szintén oly tudósan taníthassa“, hanem még természetjogi előadásait is az ő kedvéért a német nyelv helyett latinul tartotta meg.² Mint teologus diák kénytelen volt a teológiai kollegiumokat is szorgalmasan látogatni, bár ez jogi studiumaiban nagyban hátráltatta, mégis a következő jogi tárgyakból szerzett magának teljes készültséget: filozófiai és jogtörténet, logika, erkölcsfilozófia, természetjog, római institucziók és a magánjog elemei a pandekták szerint.³ Külföldi irodalmi munkássága részben teológiai,⁴ részben a közoktatásügygyel foglalkozó. Idevágó munkájának, melynek címe „De origine, incremento, fatis et statu hodierno gymnasiorum Transilvaniensium“ s melyben a jogi oktatás bevezetéseért tör lándzsát, kétségkívül nagy szerepe és hatása volt arra, hogy gróf Bánffy György 20,000 forintos nagylelkű alapítványa folytán a kolozsvári ref. kollegiumban az első jogi tanszéket megszervezték. Erre a tanszékre nyert Huszti András meghívást 1734-ben s működött rajta 1742-ig, míg tanszékétől a generalis synodus megfosztotta. Tanári működésének képezi eredményét a jogtudományról írt munkája s egyúttal annak zárkövét is jelenti. A dévai ref. zsinat ugyanis még ugyanazon évi junius hó 11-én kelt ítéletével Huszti munkáját, annak állítólagos vallásellenes tendenciája miatt kárhóztatta, szerzőjét a ref. egyházból kiközösítette s tanári állásától megfosztotta. A munka lefoglalásáról, megcsontításáról, illető-

¹ Ugyanott.

² *Husztí* levele: Teleki Pálhoz 1728 nov. 7. (Gr. Teleki László levéltára. Erd. Múzeum-Egylet.)

³ Ugyanott.

⁴ „Dissertatio Theologica de Christo Primogenito. Francofurti eis Viadrum. 1728“.

leg elkobzásáról *Alvinczy Gábor* gubernialis secretarius gondoskodott, s innen van az, hogy a szerző által ajándékkép előre szétküldött egynehány példányon kívül az 1000 példányszámban megjelent mű megcsontítva kerülvén forgalomba, a teljes példányok a nagyobb könyvészeti ritkaságok közé tartoznak.

Tanszékének elvesztése után élete a lassú súlyedésnek, a sors haragja elleni hasztalan küzködésnek szomorú kálváriája, míg 1755-ben ismét visszakerülve Kolozsvárra, megváltáskép érte utól a halál.¹

*

Huszt András „Jurisprudentiája“ a XVIII. század magyar jogi irodalmának egyik kétségkívül legjelentősebb alkotása, melyet már nem egy szinte a különlegeskedés határán mozgó eredetisége is méltán arra predesztinált volna, hogy nagyobb figyelemben részesüljön. Teljes címe magyar fordításban a következő:²

„Magyar-erdélyországi jogtudomány, melyben a szerző, *Huszt* András, a kolozsvári nemes ref. kollegium jogi és politikai tanszékének professzora — az erdélyi és magyarországi nemes és a haza törvényeinek tudására vágyó ifjúság használatára, könnyen áttekinthető módszer szerint LV czímben feldolgozta a néhai, kiváló magyar- és erdélyországi jogtudósnak, *Verbőczy Istvánnak* a *Hármaskönyvben* és ennek előszavában lefektetett tanításait; — még pedig az egyes elvek körevéshető tisztaságban való felelevenítése, a valódi és eredeti források figyelembevételével, továbbá helyes és természetes rendszerbeöntés, valamint világos magyarázatok mellett. Szében, 1742.“

¹ *Huszt* jellemzéséről, üldöztetése közelebbi okairól lásd e füzet végéhez csatolt „Befejezés“-t.

² Eredeti cím: „Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica, in qua Doctrina Stephani Verbőczyi, illustris quondam Jureconsulti Transilvano Hungari, in prologo Decreti, seu operis Tripartiti contenta, ad Lydium Rectae Rationis Lapidem revocatur: ex Fontibus suis veris atque originalibus deducitur: justo ac naturali ordine digeritur: clarissime explicatur: ac per Titulos LV. commoda in usum Nobilissimae cupidissimaeque legum Patriarum juventutis Hungarico-Transilvanicae methodo adornatur Auctore *Andrea Huszt* jurisprudentiae & politicae in inclyt. Colleg. Reform. Claudiopolitano professore. Cibirii, in Transsilvania. Excusa in Officina ejusdem liberae Regiaeque civitatis a Johanne Barth. Anno Dni MDCCXLII.“

Általános jellemzésül már maga ez a hosszú cím is eleget mond. Különben pedig Huszti munkája darabos, de erőteljes latinságban, s a filozófiai és teológiai, etnografiai és nyelvészeti ismeretek tüntető összehalmozása mellett java részben a jogi tudás enciklopédiáját nyújtja mindenütt a kora teologusait jellemző éles polemiával fűszerezve a jogra vonatkozó és a római meg kánoni jog igazán alapos ismeretét eláruló fejtegetéseit. A *Tripartitum* előbeszédének anyagán indul el s ezt kívánja az ő idejében már jelentékenyen előrehaladott jogi doktrina szempontjain keresztűlszűrve feldolgozni, kritikailag tárgyalni és ott, a hol a prologus ú. n. „előismeretei“ hiányosak, kiegészíteni.

De azért távolról sem mondhatni, hogy a *Tripartitum*hoz szolgailag ragaszkodnék. Az igazság, a jog és jogtudomány, a jogtudomány különböző alapokon való osztályozása, a köz- és magánjog, a törvény és szokás ismertetésénél még meglehetősen Verbőczy nyomdokain halad, ellenben a kútfők tanának széles alapon való feldolgozásánál, avagy a nemzetközi jogról, hűbérjogról, a római és kánonjog jelentőségéről, s a jogmagyarázatról szóló tanításaival már messze meghaladja a *Tripartitum* kereteit, sőt a jogeset (causa) fogalmával foglalkozó XXVI. címtől kezdve átalakul munkája a perjogi alapismeretek enciklopédiájává, s különösen a perviszony jogi természetének magyarázata, a perbeli felek jogállása, a bírósági szervezet elvi kérdései, a perbeli bizonyítás stb. kérdésében annyi érdemlegesen nyújt, hogy munkájának éppen a perjog művelői részéről történt teljes elmellőzése alig találhat magyarázatra, avagy inkább mentségre.

*

Nyomról-nyomra haladva szerzőnk elfeledett könyvének ismertetésében elsősorban arról álljon itt megemlékezés, a mit maga a könyv bevezetésül ad: a gróf Székely Ádámhoz és gróf Székely Lászlóhoz szóló dedicatio és egy ú. n. „*Oratio panegyrica*“. A kor képét tárja fel itt Huszti az olvasó előtt s vázolja helyzetének nehézségeit, melyeket könyvével óhajt leküzdeni. S mintha nem is hangzanék panasza egészen idegenül, hogy a magyar ifiúság nem tanul s a magyar társadalom, mely nem

egy tudomány- és művészeti ágat szeretettel karolt fel: épp a leggyakorlatibb, a legfontosabb tudomány, a jog iránt hidegen viseli magát. A külföldi egyetemek híres tudósai méltán roszszalják — írja —, hogy a magyar jogról semmi adat sem áll rendelkezésükre s hogy ezek a „peregrinarum rerum curiosi doctores“ az elébük kerülő magyar ifjúkat műveletleneknek, a henyeségtől és kiesapongásoktól ellankadottaknak, a tanulásra és a közügyek iránti buzgólkodásra alkalmatlanoknak tartják. És miért e balítélet? Hiszen a magyar jogfejlődés s a magyar nép jogalkotó geniusza sok dicséretet alkotott; az ifiúság látszólagos tudatlansága pedig nem a saját eredendő hibájában, hanem inkább az elavult, a megrögzötten helytelen mederbe került oktatási rendszerben gyökerezik. Az oktatás kizárólagosan teologikus iránya megakadályozza a haladás és a fejlődés szellemeinek érvényesülését,¹ a jogi ismeretek nagy hiányossága pedig egyenesen arra vezethető vissza, hogy azok az írók, kik a jogi tudományokkal foglalkoztak s kik minden tekintélyüket az általuk alapúl vett Tripartitumnak köszönik, teljesen mellőzik tanításaik köréből a HK. prologusát, jóllehet az általános jogi alapelvek félredobásával igazi jogi tudást produkálni nem lehet. Magasztalja tehát Verbőczit, mert a magyar jognak e halhatatlan munkása már a XVI. század elején érezte annak szükségét, hogy a római jogászok erkölcsfilozófiájából, a természeti és népjogok örökforrásából, avagy a régi glosszatorok véleményeiből merítve bár, de munkájának kellő elméleti fundamentumáról a lehetőség szerint gondoskodjék. Erre a pontra állítja be Huszti a saját munkásságának jelentőségét is. A jogi művelés hézagait akarja betölteni vele, a mikor a Tripartitum előbeszédének anyagát véve alapúl, az általános jogelvek tanának korszerű feldolgozására törekszik.

Hogy pedig munkájához ne fogjon „mosatlan kezekkel“ hozzá, dicsérő előbeszédében az erdélyi és magyar jogtudomány nevezetesebb művelőiről is megemlékezik s tüzetesen felfeji a

¹ Az oktatásügy szervezetére vonatkozó nézeteit *Huszt András* egy 1731-ben Frankfurtban közzétett és „De origine, incremento, fatis et statu hodierno gymnasiorum Transilvanensium“ cz. művében fejtette ki részletesen.

magyar jognak a természeti joggal és a keresztyén hittel való összefüggését. A könyvet, mint a tudás letéteményesét s az író, ki könyvében a tudást az emberiség hasznára megrögzíti: felette nagyrabecsüli. Hivatkozik *Guevra Antonius* spanyol tudósra, ki ugyane tárgyban *Marcus Aurelius Antoninus*-ról a következőket jegyezte fel: Azt mondá a császár egy alkalommal, ha az istenek választani engednék, vajjon könyvekkel eltemetett halott lenne-e inkább, semmint a tudományokat megvető csőcselék között élő? — az előbbi választaná. Mert, ha a halottak használhatják a könyveket: úgy élőkül tekintendők, ellenben azok az élő emberek, kik a könyveket megvetik, olyanok, mint a halottak. A könyv *Lucas de Penna* szerint a szív világossága és a test tüköre; az erények tárháza és a bűnök öldöklője. Az okosak koszorúja és a bölcsek koronája; a doktorok tisztessége és a tanítók tisztánlátása, hű kísérő az élet útain és odaadó szolga; a tanuló támasza, az előhaladottak segítségével; a bölcsesség tele edénye, az ékesszólás helyes útja; kert, mely gyümölcsökkel tele, mező, mely virágokkal ékes; tenger hullámok nélkül, az értelem princípiuma, az emlékezet alapja, a feledékenységgel ellensége és a visszagondolás, az elmélyedés barátja. Ha hívjuk, siet; ha parancsoljuk, késik. Ha kérdezzük, felel és hűségesen engedelmeskedik. A végzetten szemben őrangyalunk s mindnyájunknak valódi útmutatója. Zárt kert; felékesített kútforrás, az élet vizének tartója, paradicsom romlás nélkül; jártassá tesz, a miben járatlannak talál, sohasem türi az unalmat és a ki lélekkel átadja magát könyveinek: az előtt titkokat leplez le s lelkének homályát felderíti stb. stb.

Ezzel az érzéssel nyul hozzá *Huszt* az öt megelőző jogi írók munkásságának méltatásához s *Verbőczin* kezdve *Decius Baroviust*, *Kosztaniczai Kitionich Jánost*, *Otrokócsi Foris Ferenczet*, *Nyirő Mihályt*, *Szegedi Jánost* és végül *Jóni Jánost* ismerteti, röviden megtéve mindenikkel szemben a maga kifogásait, leglényegesebbként emelve ki azt a hiányosságot, hogy a jog elméleti alapjaival az egy Tripartitumon kívül egyikük munkája sem foglalkozik oly terjedelemben, hogy azzal a jogi tudásnak mindenre kész fegyvertárát a jogtanuló elsajátíthatná. A tudomány s az élet egyre oly kérdéseket vet fel, melyekkel szem-

ben kellő elméleti tudás hiányában a magyar jogász felelet nélkül áll és tanácstalan. Mint példára, az akkori tudományos világ azon sokat vitatott kérdésére utal, hogy vajjon a bíró a felek előadásai és előterjesztett bizonyítékai alapján, avagy saját meggyőződése és lelkiismerete szerint tartozzék-e ítéletet mondani? Hogy foglalhasson állást ilyen és hasonló kérdésekben az, a kinek kiképzéséből az elvi alapok és általános jogi igazságok megfelelő ismerete hiányzik.

E hézagok pótlására vállalkozik *Huszt*i s ezen feladatnak megfelelően állítja össze munkájának tervvázlatát is, oly czímeket véve fel abba, melyek természetes rendben és szoros összefüggésben a jog elemi igazságairól szólnak s melyeket a jogtudomány fogalmából és örökös fogalmi képzetéből levezetve tár az olvasó elébe. Arra törekszik továbbá, hogy Verbőczinek elavult és elszokott definícióit az újabb jogirodalom pontosabb meghatározásaival helyettesítse; a dolgok osztályozását és megkülönböztetéseit az anyag terjedelméhez képest lehetőleg újakkal szaporíthassa. A mit Verbőczy csak itt-ott érint: a maga teljességében igyekezett külön czímekben feldolgozni s a prologus anyagát oly fejtegetésekkel kibővíteni, melyek nélkül az alapismeretek hiányosak maradtak volna stb.

Mindezek után pedig áttér az oratio panegyrica egy hosszadalmas teológiai, illetőleg filozófiai disszertációra a szeretetről, a bűnről, a predesztináció tanáról stb., a mi azonban minket e helyütt nem érdekel s ismertetését is ehhez képest elmellőzzük. Különben is a *Huszt*i életéről fentebb közölt egy-néhány adatnak magyarázó háttérőül az oráció állítólagos valásellenes tendenciáját jelöltük meg.

*Huszt*i könyvének érdemleges jogi részéről pedig álljanak itt a következők:

Titulus I. De justitia.

Az igazság a jogtudomány végső czélja; az az elengedhetetlen feltétel, mely nélkül az állami élet belső békéje sohasem volna megvalósítható. Ha az igazságot az államéletből kiküszöböljük: a halak életét éljük e világban, hol a nagyobb elnyeli a kisebbet. A jogtudománynak kell tehát törekednie

arra, hogy az állam minden polgára egyenlő legyen a jog előtt, hogy az erény a maga jutalmát, a bűn büntetését elnyerje; s hogy mindenkinek megadassék, a mi az övé. (1. §.)

Mindazok, kik a jogtudományt művelik: fenkölt feladatuk révén az igazság papjainak neveztetnek; de nem illeti meg ez a megjelölés a „jogcsavaró“-kat (*rabulae*), kik mint „*vultures togati*“, az igazság álarca alatt szabadon pusztítanak s rosszakak a tolvajnál. (2., 3. §§.)

Fogalma szerint pedig az igazság Verbőczinek Ulpianustól átvett meghatározása értelmében: *az az állandó és örökké tartó akarat, mely mindenkinek a maga jogát megadja*. Ez a meghatározás Huszti szerint úgy értendő, hogy az *igazság* = *erény*; még pedig „*virtus jus suum cuique tribuendi*“. Az erény ugyan egységes, egyetlen fogalom, de hatása hármas irányú. Nevezetesen: Isten törvényeivel szemben *kegyesség* (*pietas*); önmagunkkal szemben *önmérséklés* (*temperantia*); embertársainkkal szemben pedig, ha t. i. cselekményeinket az isteni törvényekhez úgy alkalmazzuk, hogy azok a felebarátainknak tartozó és őket megillető kötelességeink-, illetőleg az ő jogaiknak megfeleljenek: *igazság* (*justitia* 4., 5. §§.). Az erény hármas irányú hatálya egységet szül; mert a ki kegyes (*pius*), de sem önmérsékletet nem ismer, sem az igazságot nem műveli: az nem erényes. A ki az önmérsékletet megtartja, de sem nem kegyes, sem nem igazságos: az sem erényes. A ki végül gyakorolja is az igazságot, de a kegyességet és önmérséklést nem: az sem erényes. Így értendő Verbőczy állítása, melyet Hesiodustól vett át, hogy az igazság minden erényt egyesít magában — és nem más-ként. (6. §.)

Verbőczinek a természeti és törvényi igazság közti különböztetését Huszti a *moralis* és *civilis* igazsággal helyettesíti s fejtegetései során a természeti igazság fogalomkategóriájának elvetését azzal indokolja, hogy a nagyravágyás (*ambitio*), a vallástalanság (*impietas*), az érzékiség (*voluptas*), szertelenség (*intemperantia*), fősვნყség (*avaritia*) és igazságtalanság bűneitől megrontott emberben a természeti igazságnak helye nincs. A *moralis* igazság a lelki élet szabályozója s nem azonos a Verbőczy „*finis jurisprudentiae*“-jével, mert a jogtudomány célja

a külső élet és külső cselekvények rendjét megszabó *civilis justitia* és nem a *moralis*. (7—10. §§.) Civilis és moralis igazság között pedig nagy a különbség. Utóbbi a bűnöktől megtisztított lélekből, sőt egyenest az erényből veszi kiindulási pontját, előbbi pedig többnyire a büntetéstől való félelemből és a bűnökkel túlterhelt emberekből. A moralis igazság az ember belső világának, a civilis ellenben külső cselekvényeinek a rendezője. Innen van, hogy a gondolatot emberi törvény előtt büntetni nem lehet. (11. §.)

Az I. czím további §§-ai az igazság más szempontokon nyugvó megkülönböztetéseivel foglalkoznak. *Grotius* nyomán mindenekelőtt szembeállítja szerző az osztó vagy kényszerítő igazságot (*justitia expletrix*) az óhajtó, attribáló igazsággal. Az előbbi megadja mindenkinek azt, a mit részéül valamely *lex perfecta* biztosít. Ebből vezethető le a tétel: *quod tibi fieri non vis alteri ne feceris*. Utóbbi megadja mindenkinek azt, a mit részére valamely *lex imperfecta* (*sanctio* nélkül) biztosít. Innen vezethető le viszont az a tétel, hogy: *quod vis ut alter tibi faciat, idem alteri facito*. (12—15. §§.) Az igazságnak ez a szemlélete visz tovább a jog hármasságának felismerésére: *honeste vive, neminem laede, suum cuique tribue*, mert a „*justitia attributrix*“ a ki nem kényszeríthető kötelességek tisztesség által parancsolt teljesítésére támaszkodik, az *expletrix justitia* ellenben a kikényszeríthető kötelességek fogalomkörében foglal helyet, miután azok, „kik a törvénytől tiltott bűncselekményektől tartózkodnak, eleget tesznek a szabálynak — *neminem laede*; azok pedig, kik teljesítik, a mit a törvények parancsolnak: eleget tesznek a szabálynak — *suum cuique tribue*“. (16., 17. §§.) Ám vannak az igazságnak egyéb osztályozásai is. Nevezetesen vagy *universalis* a *justitia*, vagy *particularis*. Utóbbi ismét mint *commutativa* és *distributiva* (forgalmi, forgalmi életben érvényesülő és arányosító) különböztethető meg. A forgalmi élet igazsága a dolgoknak a forgalmi életben való egyenlő mértékelésére, az arányosító ellenben az emberek egyéniségük szerinti értékelésére vonatkozik. *Huszt*i azonban *Grotius* felfogását követve kijelenti, hogy ennek az osztályozásnak nagy értéke nincs, a minthogy kétségtelenül nem csak ezen, de többi

igazságfogalom kategóriáinak sem tulajdoníthatunk semmi jelentőséget. A kor szellemében benne volt a fogalmak valóságos gimnásztikája iránti előszeretet s ezen a korszellemen a Husztinál sokkal nagyobbak sem tudták túltenni magukat. (18—20. §§.)

Az I. cím anyagánál értékesebbet nyújt azonban a II-ik.

II. cím. A jog vagy jogtudomány. (De jure seu jurisprudentia.)

A Tripartitum Prologusának 2—5. címe nyomán Huszti a „jog” (jus) fogalmának sokágú értelmével kezdi el fejtegetéseit. A „jubeo” igéből származtatja a terminus technicust s jelentései közül említi a *lexet*, továbbá a *facultast* (alanyi jog); jus-nak mondja a szóhasználat az ítékezés *helyét* is (in jus vocare, in jus ambulare), magát az *ítéletet* (jus dicere), gyakran a „*necessitudo*”-t és így jelöli meg a nemességből folyó különleges, *privilegialis állapot lényegét* is, valamint az egy fajtájú törvények *összességét* (pld. jus ecclesiasticum, civile, militare), végül pedig jognak mondják az egész *jogtudományt* is. (21—23. §§.)

Míg a „jog” szónak fenti különböző vonatkozású alkalmazásai ellen kifogást tenni nem is lehet: addig a „jogtudomány” kitételének abuzív és helytelen használata már fogalmi zavarok keletkeztetésére adhat alapot. Verbőczinek a jogtudományról és a jogtudomány céljáról szóló tanítása Huszti szerint már nem állja meg a helyét. A Trip. Prol. 4. Tit. 1. §. nevezetesen azt mondja: „*iurisprudentia vero: est divinarum, humanarumque rerum notitia, justī atque injustī scientia*”. E meghatározás első részében semmi más, mint a bölcelet, a filozofia fogalmának körülírása; annyi tehát, mintha Verbőczy azt mondaná, hogy a bölcelet az igazságosnak és igazságtalannak tudása. Ez pedig sem a bölceletre nem talál, de a jogtudományra se. Jogtudomány és bölcelet továbbá nem azonosak. A bölcelet az ő tanításait egyedül ex recta ratione, mint az ismeret egyetlen princípiumából meríti; a jogtudomány ellenben az írott törvényből. Ha azt mondjuk: a tolvajt fel kell akasztani, ez a tétel a jogtudomány tétele s az írott törvényből folyik: — viszont alig állíthatnók, hogy a tolvajlásnak halállal való büntetése a recta ratio, tehát a bölcelet szempontjából megállana.

A jogtudomány Huszti szerint „*habitus practicus, leges recte interpretandi, adplicandique rite ad quasvis species obvenientes.*“ (Tit. II. 27. §.) A jogtudomány tehát merőben gyakorlati tudomány s abban bírja czélját, hogy a jogszabályok a felmerülő egyedi esetekben helyesen értelmeztessenek és megfelelően alkalmaztassanak.

„Mert a jogi tudományoknak — mondja — nem a pusztá elmélkedés kedvéért szenteljük magunkat, hanem azért, hogy azokat az életben érvényesítsük.“

„A physicus csak speculál arról, hogy mi a nap, hold, mi az atom vagy a szél és a tudomány ebben megnyugszik, annál is inkább, mert sem napot, sem holdat, sem szelet vagy atomokat előállítani nem tud.“

„A jogtudós azonban nem azért vizsgálja, hogy mi a szerződés, mi az in integrum restitutio, mi a kereset? hogy vizsgálataiban aztán a tudomány önmagát gyönyörködtesse, hanem hogy a szerződést okosan köthesse meg, avagy, hogy az in integrum restitutiot a törvény előtt sikerrel vihesse keresztül, avagy ha más az ő jogát kijátszani merésznél, a keresetet megszerkeszteni s azt a bíró előtt érvényre juttatni tudja“ stb.

Csak a gyakorlati tudás teszi ki a jogtudóst, kinek a jogszabályt tudnia, megmagyaráznia és alkalmaznia kell. Ezért az, a ki csak a jogszabályt tudja, a nélkül, hogy helyes magyarázatához és alkalmazásához értene: az nem jogtudós, hanem *tudákos betűragó* (legulejus).

A ki a jogot ismeri és értelmezi is, de alkalmazni nem tudja: az sem igazi jogtudós, hanem csak *jogászkodó* (jurisperitus). A ki pedig alkalmazza ugyan a jogszabályokat, mert hát magát erre a pályára adta, de az igazi törvénytudás s a jogmagyarázat művészetének hiányában, éretlenül és bárdolatlan módon űzi foglalkozását: az *üres szájaskodó, patvarkodó, azaz rabula*, de minden csak nem jogtudós. (24—29. §§.).

Bármit gondoljunk e részben, tán naivnak is tetsző, de kétségtelenül erőteljes érvelésről, annyi bizonyos, hogy a szerző minden szavából friss és hatalmas gyakorlati szellem árad elő, a mi pedig nála annál értékesebb, mert mint elől említettük,

egész könyvét az elméleti tudás alapjainak megerősítésére és mélyítésére írta meg.

III. cím. A jogtudomány felosztásáról. (De divisionibus jurisprudentiae.)

Miután a jog fogalom legsűrűbben azon értelem szerint használtatik, melyben az *egynemű jogszabályok összességét* jelenti, első sorban is mint *isteni és emberi jog* (jus divinum et humanum) különböztethető meg. Az isteni jog magától az Istentől eredő, az ő kinyilatkoztatásán alapuló szabályok foglalatja, míg az emberi jog a halandó emberek által alkottatik. Az oly isteni jog, mely már magával a természet örök rendjével, öröktől fogva adva van: *természeti* jognak (jus naturale) nevezhető; az az isteni jog pedig, mely a szent hagyományokra és a szentírásra támaszkodik a természetivel szemben *jus positivum* (tétélezett jog) jellegével bír. Hogy a gyilkosság tiltva van: ez jus divinum et naturale: hogy keresztyénné a keresztesítés teszen: jus divinum et positivum. (30—31. §§.)

Az emberi jog (jus humanum) vagy *közönséges, egyetemes jellegű*, vagy pedig az egyes országok és nemzetek *saját külön joga*. (jus commune és jus proprium). Ilyen jus proprium pld. az erdélyi jog, míg közönséges, vagyis egyetemes természetű a római császári jog és a kánoni jog. Az egyes országok saját hazai jogában továbbá különbséget teszen Huszti a jól ismert Ulpianus-féle alapon *magán- és közjog* (jus publicum — jus privatum) között, majd az *írott és nem írott jog* különbségét vizsgálja, erősen hangsúlyozva, hogy az írott jelleg nem a leírás tényétől, hanem a jogszabályként való kijelentéstől, az ú. n. tétélezve alkotástól származik. Az, hogy az „írott jog” írásba foglaltassék: egyáltalában nem fontos. Megemlítve még a jogszabályok nevei közül a *büntető, egyházi, hadi és kereskedelmi jogi szabályokat*, áttér szerzőnk következő címében a természeti (és isteni) jog lényegének magyarázatára. (32—37. §§.)

IV. cím. De jure divino naturali.

Ulpianus és az ő nyomán Verbőczy a természeti jog lényegét azzal határozzák meg: hogy *jus naturale est, quod natura*

omnia animalia docuit. Csodás meghatározás, mely Huszti szerint semmi vonatkozásban sem állhatja ki a kritikát. Az állatoknak csak ösztönei vannak s Ulpianust követőivel egyetemben tételük felállítására a téves megítélések egész sorozata s hiábanvaló szillogisztikus okoskodások vezették. (38—42. §§.)

A természeti jog fogalmának helyes meghatározása a következő: *a természeti jog az Istentől eredő jog, mely az emberek részére a józan ész által jut megnyilvánulásra.* (43. §.)

Ebből következik, hogy hamis Verbőczinek az a tanítása (Prol. Tit. I. 3. §.), miszerint valami jogos lehet a dolog természeténél fogva. Mert a jog *complexio legum*, azaz a jogszabályok foglalatja. A hol szabály nincs: ott nincs jog. Nincs pedig szabály ott; a hol nincs szabályalkotó. Szabályalkotó pedig nincs ott, a hol nincs Isten. Isten nélkül tehát nem volna természeti jog, s nem lehetne igazságról és jogosról beszélni. Az istentelen is élhet ugyan a természeti jog szabályai szerint és tartózkodhatik lopástól, öléstől, erőszakoskodástól. De ezt nem a jog iránti engedelmességből tenné, hanem azon sajátlag érzett ösztön és szükségszerűségből, hogy másképp az emberi társaságban nem cselekedhetik. (44. §.)

Ugyancsak az adott meghatározásból következik, hogy a természeti jog *változhatatlan* (*immutabile*), miután Isten akaratából ered és a józan ész (*recta ratio*) által jut megnyilvánulásra. Ezek pedig változhatatlanok. Engedélyező jellegű szabályai alól ugyan bárki kitérhet, de ez nem jelent változtatást. Parancsoló szabályait ellenben még akkor is követni kell, ha a fejedelem vagy a nép azokkal ellenkező tételeket állítana fel, mert *Deo magis oboediendum, quam hominibus*. Ha azonban a mondottak szerint a természeti jog szabályai változtathatlanok is, nincs kizárva bizonyos fokú mérséklésük, a miről a Trip. Prol. Tit. 9. is beszél. (45—47. §§.)

V. cím. *De jure gentium.*

A régi és Verbőczy által is képviselt felfogás szerint a *jus gentium* a minden nemzetnél közösen fennálló jogot, tehát a „nemzetek jogát” jelenti, szemben a nemzetek saját külön jogával és szemben a természeti joggal.

Jelentősége továbbá kettős: kezdettől fogva való (*jus gentium primarium*) és később keletkezett (*jus gentium secundarium*). Előbbi értelmében oly jogot értünk alatta, mely a természetjoghoz egészen hasonlóan egyszerűen a természetes okosság által teremtetett; — utóbbi értelmében pedig oly jogot, mely a közönséges jó tekintetéből és közös használat végett a nemzetek által alkotottatott. (Lsd. és v. ö. Trip. Prol. 2 Tit.)

Huszi a régi tanítást elveti. Szerinte *jus gentium* és *jus naturale* között semmi eltérés nincs. Mindkettő ugyanazon minőségű jogot jelenti s csak az alanyok tekintetében van köztük különbség. A nemzetek joga tehát annyi, mint maga a természeti jog, mely az önálló nemzetek és országok egymásközi viszonyaira, ügyeire vonatkozik. (48--54. §§.)

VI. cím. De jure divino positivo.

A pozitív, vagyis tételezett isteni jog a szent írásokban nyert kinyilatkoztatást, s nem ismerhető meg egyedül a puszta észből. E jog egyik része *universalis* jellegű, mert az egész emberi nemre különbség nélkül vonatkozik. (pld. ilyen szabály volna a talio szabálya); másik része partikuláris, t. i. egyedül a zsidó nép számára nyert kinyilatkoztatást (pld. a circumcisio törvénye). (55--56. §§.)

VII. cím. De jure humano.

A *jus humanum* az emberi jog, az emberek alkotta jogszabályok foglalatja. Alkotói a fejedelmek, illetőleg maga a nép, avagy arisztokratikus államszervezetnél az *optimates* (a kiváltságos, az uralkodó osztályok).

Nevezik e jogszabályokat úgy is, hogy „*jura civilia*“, miután az államon kívüli lét természeti lét, mely nem ismer parancsolót, alattvalót, melyben nincsen törvény és így nincsenek emberi jogok sem. Felsorolja aztán, hogy a *jus humanum* és *jus divinum* között miben és mi által domboríthatók ki leginkább az elvi különbségek s végül jelzi, hogy a *jus humanum* annyiféle van, a hány fejedelem, ország, illetőleg nép. Szerző munkájának tárgyát a sokféle *jus humanum* közül egyedül az erdélyi jog adja, csak ezzel foglalkozik s idegen jogokról csak annyi-

ban érzi szükségesnek megemlékezni, a mennyiben azok az erdélyi joggal rokonok. Ilyennek találja pedig mindenekelőtt a római jogot. (57–61. §§.)

Mielőtt azonban tovább követnők *Huszt*i fejtegetéseinek fonalát, közbevetve — bár előbb is tehettük volna — reá kell mutatnunk arra az egészséges és eredeti felfogásra, melylyel szerző az alanyi jogok kérdését csak per tangentem ugyan, de mindenütt kezeli. A de jure humano szóló ezímben s annak „jura civilia“ elnevezésével kapcsolatban találjuk az odavetett tételt: „In statu naturalis, nullus est imperans, nullusve subditus sed omnes sunt aequales et liberi. Iam vero aequalis aequali: par pari: liber libero, leges ac jura non condit“. (58. §.) Az a gondolat, a mi e sorokban kifejezésre talál, még napjainkban is új. Az alanyi jogok keletkezésének és elismerésének, avagy mondjuk *érvényesülhetésének* gondolata ez a már meglevő és kialakult objektív jogszabályok lététől feltételezetten. Az objektív jogszabályokat, a normákat nem ismerő természeti lét, a hipotetikus bellum omnium contra omnes: *jura non condit*. S az alanyi jogfogalom kifejlődésének ezzel az odavetett megjelölésével többet és érdemesebbet mondott *Huszt*i, mint az egykorú doktrínának a jogfogalomra vonatkozó összes kategóriái.

VIII. cím. De jure civili Romano.

E címnek tartalmát a római jognak a Corpus Juris civilis vázlatos bemutatásával való jogforrástani ismertetése teszi ki. Röviden jelezve a Justinianus előtti időkre eső kodifikátorius jellegű törekvéseket, tüzetesebben csak a Corpus Juris civilis tartalmával és beosztásával foglalkozik s olyant, a mit e helyütt különösen is ki kellene és lehetne emelnünk, egyáltalában nem mond. Különben is az egész cím — a 62–78. §§-okon keresztül mindössze 5–6 oldal terjedelmű csak.

IX. cím. De jure canonico pontifico.

A kánonjogról szóló IX. cím az előbbihez hasonlóan szintén csak a kánoni jog jogforrástanára vonatkozik és a *Corpus Juris canonici* vázlatos ismertetésén túl egyebet nem mond. (79–90. §§.) Ezt a címet is mellőzhetjük. Különösen pedig

azért, mert nem terjeszkedik ki szerző sem a IX., sem a VIII. czímben annak a kérdésnek tárgyalására, hogy miért és mi alapon tekinti a római és kánoni jogot az erdélyi joggal közeli rokonságban állónak, jóllehet a két czím felvételét éppen ezzel indokolta s hálás feladataúl kínálkozott volna a két anyajog és a Tripartitum közötti kapcsolatnak tüzetes kifejtése.

X. czím. *De jure feudali, Hunno-Gotho-Longobardo-Germanico.*

A hazai joggal harmadsorban rokonságban állónak mondott *hún-góth-longobard-germán hűbérjog* tölti be a X. czímet s ad egyúttal alkalmat arra, hogy *Husztí Andrást* könyvének olvasója egyik egészen eredeti oldaláról ismerhesse meg.

A sokféle nevezetű hűbérjog nevezetesen szerző szerint valamennyi idegen „*jus humanum*“ közül a *legszorosabb rokonságban* áll a magyar és erdélyi joggal s jelenti — alanyi értelemben — *a földesúr jóvoltából s a kölcsönös hűség feltétele mellett a földesúri ingatlanra adott azt a jogot, mely a legteljesebb haszonélvezetet foglalja magában*; tárgyi értelemben pedig az erre vonatkozó szabályok összességét. (91. §.) A kölcsönös hűség a használó részéről az engedelmisségben, a földesúr részéről pedig a védelem teljesítésében nyilvánul. A *jus feudale* alapja a *jus gentiumban* és *jus naturaleban* keresendő. (92—93. §§.)

Nagy kérdés, de ránk magyarokra nézve mégis „*jucundissima quaestio*“, hogy a hűbérjog melyik európai népnek szellemi alkotása? Némely doktorok a góthoknak tulajdonítják a hűbérjog alkotásával járó dicsőséget; mások a galloknak vagy frankoknak; némelyek ismét a longobardoknak, avagy germánoknak. Ismét vannak mások, kik az összes európai népek szokásjog révén fejlődött közös intézményét látják benne. „*Pedig — béke legyen minden tudósok között — szabadjon nekem az eredetet a hún népnél megtalálnom!*“ dönti el a vitát *Husztí*, ki ott, hol az ő s alább érintendő etimologiai érveiben legalább látszólagosan tudományos támpontokat lelt rajongó fajszeretetéhez: egy pillanatra sem habozott a hűbérjog megalkotásának dicsőségét ahhoz a hún néphez kötni hozzá, mely népnek egyenes leszármazottjaként büszken vallotta a magyar nemzetet.

Kétségtelen, hogy *Husztí*, a jogász elvesztette a talajt

lábai alól, mikor a hűbérjogot annak a magyar jognak szellem-világához akarta hozzákapcsolni, mely a hűbérjogot, mint ilyent, soha sem ismerte, s lényegében soha át sem vette; a mely jognak eszmekörében a hűbérjognak némely mesterségesen átplántált intézmény csirái is egészen önálló irányban indultak neki a fejlődésnek. Elvesztette a talajt lábai alól, mint történész is s szóelemzésénél is merészebb hipotéziseivel a reális élet teréről az ábrándok világába kalandozott, sőt erős nemzeties érzése el tudta benne hallgattatni a kiválóan képzett teologus okfejtéseinek vaslogikáját, gondolkozásmódjának csodás fegyelmezettséget is és szeme előtt csak egy czél lebegett, hogy a zseniálisnak tartott hűbérjogi rendszer minden dicsőségét a magyarság számára kivívthassa.

Tehát „liceat mihi originem Feudorum adscribere Hunnis“. Mert 1. a rómaiak a hűbérjog intézményét nem ismerték; mert 2. a góthok hún alattvalók voltak, hűbéreket tehát nem adhattak, csak nyerhettek; mert 3. a longobardok és frankok későbbi keletű nép, semhogy a hűbérjog eredetét köztük kereshetnők; és mert 4. a császári hűbérek keletkezése csak Nagy Károly idejéig vihető vissza, de nem tovább. (94. §.)

Hogy pedig a hűbérjog csak a hún-magyar népek jogalkotó geniuszának műve lehet, azt első sorban a hűbérjog legfontosabb műszavainak *egyedül a magyar nyelvre* való visszavezethetése bizonyítja.

A „*feudum*“ kifejezést pld. a germán *füden* (táplálni, legeltetni), a latin *fides* és *foedus* (szövetség), a longobard *feida* (ellen-ségeskedés), avagy a germán *fe* (javak) és *ode* (birtok) összevonásából szokták magyarázni. Viszont némelyek az állítólagos fogadalmi formula, a „*Fidelis Ero Ubique Domino Vero Meo*“ kezdőbetűiből állítják össze a *feudum* szót, de a miként az előbbi kombinációkra egyebet mondani nem lehet, mint hogy „*haec sunt nihili*“, úgy az utóbbi kabbalisztikus szómagyarázat a jogban legfeljebb izlés dolga, de nem komoly állítás.

Ellenben tiszta és megdönthetetlen, hogy a *feudum* a hún-magyar *föd*, *feod* (föld) *födem* (földem) szóból származik s *feudum* a terminus technicust csak az átvételkori helytelen leírás, illetőleg kiejtés tette.

A *vazallus* hasonlókép, sem nem a germán *vassen* (megköt) sem nem a német *Gesell* (társ), avagy a góth *vaesel* (lekötöztetett, szolgál) származéka, hanem tisztán a hún-magyar *váz-alyjas* szóösszetételből ered, a minek jelentése, miután *váz* a régi magyar nyelven = *vexillum*, *signum militare*, zászló, tulajdonkép egy a *vexillifer*, *zászlóalyjas*, vagyis *zászlós úr* értelmével. Ezen a nyomon haladva tovább a *valvasor al-váz-urat* (*vexillifer inferior*), *felonia* a magyar *félön*, *félen*, *fölön* szótól megszökést, desertiót, transfugiumot jelent; az *allodium* pedig az *eladom* vagy *aladom* szóból származik stb. (95–100. §§.) Arra nézve pedig, hogy a magyar nép egyenesen a húnok leszármazottja s hogy Atilla király jelentékeny törvényhozói működést fejtett ki, a mi közvetve a hűbérjog állított eredetét szintén megerősíti, különböző krónikás adatokra, s történetírók véleményeire hivatkozik (Petrus Callimachos, Oláh Miklós, Jóni János, Bonfini stb.), végül pedig összegezve véleményét írja: „Hiába dicsekszenek tehát a góthok, a húnok alattvalói, vagy a longobardok, a hunnok pannoniai inquilinusai a hűbérjog ősiségével és eredetével, mert az a hunn népek érdeme s hiában állítja a jeles *Sámuel Conräd Schurtzfleischius*, hogy a magyarok a hunnok semminemű intézményét fenn nem tartották, mert az a valóságnak meg nem felel.“ 101–105. §§.)

XI: cím. De jure Hungarico-Transilvanico.

A magyar-erdélyi jogról szóló címében szerző megjegyezve, hogy az erdélyi őslakók a dákok voltak, s hogy a római hódítás a római jogot ide is átplántálta, a székelyek eredetéről kezd beszélni, s mint előbbi címében, úgy itt is főleg az etimológiából meríti érveit. Megállapítja, hogy a székelyek a magyar bevándorlás előfutárjai, őshazájuk a szibériai Kem-Tschik (?) és Jenisei folyamok között volt; s nevük az előbbitől származik, a mennyiben Tschik = Csík, a székely név pedig Tschikelő, Tschik-elve, Tschik-el Tschikelvius szóknak elferdítésére vezethető vissza. A székelyek joga ősi szokásaikon alapszik. (106–111. §§.) Megemlékezik azután a szászokról, privilegiumaikon alapuló külön jogukról, mely a Báthori István fejedelem idejében nyert a szász statutumban végleges alakot. (112–113. §§.)

A voltaképi erdélyi magyar jog fejlődésének kiindulási pontját a X. czímben előadottakhoz képest a hunn-magyar feudális jogban találja, mely jogot a királyok végzeményei, s az országgyűlés alkotta régi törvények fejlesztettek tovább, az állami egységre tekintettel ép úgy, mint az egész Magyarországon. Verbőczyi Tripartitumának is ugyanaz a jogtörténeti jelentősége, azzal az eltéréssel azonban, hogy Erdély különválásával a Hármas-könyv a fejedelemség területén formailag is törvényerőre emelkedett. (114–115. §§.) Két §-t szentelve a Tripartitum rendszerének és beosztásának ismertetésére, röviden szól a továbbiakban az Approbáták és Compilátákról (116–120. §§.), végül az ezeket elismerő és megerősítő Diploma Leopoldinumról. (121. §.)

XII. czím. De jure publico et privato.

A köz- és magánjog közötti különbség felállítása, példákkal megvilágosítva, de teljesen az Ulpianus-féle és Verbőczyi által is egészben elfogadott jól ismert alapon. (122–125. §§.)

XIII. czím. De jure scripto et non scripto.

Az írott és nem írott jog lényeges eltérése a jogszabály alkotásának módjában, s a szabályalkotásra irányuló célzatban áll, mely az írott jognál kifejezést is nyer, a nem írott jognál azonban hiányzik. A különbség megjelölésére a következő term. technikusok a legkifejezőbbek: *jus expressum* — *jus tacitum*; *jus promulgatum*, — *jus nonpromulgatum*. (126–130. §§.)

XIV. czím. De lege in genere.

A törvény fogalmának meghatározásánál Huszti a Tripartitumtól eltér s Verbőczynek Szent Tamástól átvett fogalom körülírását filozófikusnak és a jogban hasznavehetetlennek mondja. Helyettesíti pedig azt a következővel: *a törvény a legfőbb állami hatalom közparancsa, melynek az alattvalók engedelmeskedni s cselekvényeiket ahhoz alkalmazni kötelesek*. Az adott fogalom alkat-elemeinek kifejtése után (131–141. §§.) a törvény parancsához fűződő joghatályokat tárgyalja s felállítja az Ulpianustól ismert, a Tripartitumban is megtalálható kategoriákat a *lex perfecta* —

minus quam perfecta, imperfecta és plus quam perfecta között. Hangsúlyozza, hogy a törvény hatálya mindig csak a jövőre szól; az idegenekkel szemben való alkalmazásnál a terület elve az irányadó; részletezi továbbá, hogy a törvénynek világosnak, lehetséges ügyekre vonatkozóknak kell lennie, megfelelően alkotgatnia és végül kihírdettetnie. (142—151. §§.) A törvényre vonatkozó mindezen fejtegetésekben különösen is kiemelkedő nincs a szerző munkájával itt semmiben sem nyújt többet, mint a mit már a Hármaskönyvben is megtalálhatunk.

XV. cím. De consuetudine.

A szokás fogalmának meghatározásánál elfogadja alapúl a Verbőczy-féle definíciót: a szokás az a jog, melyet erkölcsiével hoz be az, a ki közhatalmával törvényt alkothat. (Prol. Tit. X. 1. §.) Hozzáfűzi azonban Heinecciusnak a Bestattungstheorie felfogását visszatükröző azt a tételét is, hogy a szokás, az a tételezetlenül keletkezett jog, melyet a legfőbb hatalom hallgatag beleegyezése emel jogszabály erejére. (152. §.)

A két felfogás közti ellentétet Huszti nem veszi észre, s bár más tekintetben éppen a szokásról szóló tanítása érdemel különösebb elismerést, az abban rejlő helyes gondolat kifejezését már nem találja meg. Sőt a 153. §. 2. pontja alatt egyenesen kijelenti, miszerint Magyar- és Erdélyországban a szokásnak törvényszerű ereje egyedül a fejedelem beleegyezésére és hatalmára vezethető vissza.

E téves és a szokás lényegével annyira ellentétes minősítésnek maga Huszti mond ellent ott, hol a szokás keletkezéseinek előfeltételeit vizsgálva, az ú. n. „szokásjogi kellékekről” értekezik s valóban meglepően modern szempontokat érvényesít. Az az, hogy ezt a szót „szokásjogi kellék” nem is ismeri, s messze meghaladva Verbőczyt, a szokás *kritériumairól* beszél, melyekről a szokásnak mint kötelező szabálynak létét felismerni és általuk bizonyítani is lehet. E kritériumok, egyébként egyeznek a régi doktrína „kellékeivel”. Idősültség, frequentia actuum és rationabilitas, a Verbőczy-féle azon értelemben, hogy a jus naturale és recta ratio követelményeit tekintve, a szokás azoknak megfeleljen. Hibás, hogy az idősültség kritériumát az elévü-

lési idő leteltében állapítja meg, miután a szokásnál a gyakorlatba vétel kezdőpontja meg nem állapítható.

Ismételten ki kell azonban emelni, hogy a szokásjogi kellemek elvetésével s e helyett a szokás létét bizonyító kritériumok felvételével: Huszti, talán akaratlanul is a mai modern dogmatika színvonalára állott és ezzel könyvének jelentőségét, legalább ebben a kérdésben, az egykorú jogirodalom és jogtudomány felé emelte.

A szokásjog többi kérdéseire, nevezetesen a „triplex virtus” és a szokás osztályozására nézve szerző egyszerűen a Hármaskönyvet rekapitulálja.

XVI. cím. De constitutionibus principum in genere.

A királyi rendeleteknek Huszti általában véve jogforrási jelentőséget tulajdonít, ha és a mennyiben a fejedelem oly szándékkal bocsátja azokat közre, hogy mindenkire, vagy az éppen a rendelet által érintettekre kötelező erővel bírijanak.

A mai jog szempontjából már egyáltalában nem így minősülő kir. rendeletek általánosak és különösek lehetnek. Előbbieknek pedig három faja van: Rescripta, Decreta és Edicta. (160–162. §§.)

XVII. cím. De rescriptis principum.

A reskriptumok (leíratok) egyesek vagy közhatóságok (város, megye) megkeresésére kiadott kir. rendeletek, melyek különböző felmerült sérelmek, vagy szabálytalanságok megszüntetésére vannak hivatva. Tartalmuk tulajdonképpen a fejedelem felelete s a szerint, hogy a reskriptum kiadásáért egyesek, hivatalok avagy közhatóságok folyamodnak *annotatio*, *epistola*, illetőleg *pragmatica sanctio* a nevük. (163–166. §§.) A rescriptum arra, vagy azokra létesít jogot: a ki, vagy a kik a kiadásért folyamodtak. (167. §.)

XVIII. cím. De decretis principum.

A decretum oly fejedelmi rendelet, melyben valamely peres felek közti jogvita legfelsőbb eldöntése foglaltatik. A

dekretum törvény erejével nem bír, s csak a perben érdekelt ferekre kötelező. (168—172. §§.)

XIX. cím. De edictis principum.

Az edictummal a fejedelem motu proprio alkot mindenkire egyaránt kötelező új jogot, miért is az edictum a legsajátabb értelemben vett lexnek tekintendő. (173—174. §§.)

A kir. rendeletek különböző fajtáiról szóló XVII—XIX. címek egy pár §§-ban odavetett fejtegetéseinél szerző a magyar jog alapjairól, sőt a HK. előbeszédének keretei közül is kilépve — eltávozik. A mit mond, nem más, mint a Corpus Juris civilisből összeállított szemelvények hézagos rekapitulációja. Mélyen sajnálható, hogy a rendeletekkel való kormányzás virágkorában és akkor, midőn az erdélyi országgyűlés törvényalkotó működése a lehető legnagyobb mértékben béna volt, hiszen „törvényei“ 1744-ig csak egyszerű kormányshatározati jóváhagyásban részesülve, igazi törvényekül nem is tekinthetők, s mikor mindezt Huszti András, az erdélyi közélet gyújtópontjában a legközvetlenebb közelségből szemlélhette: megelégedett a római jog rövid, üres kivonatolásával s nem vette észre, hogy „magyarjogi“ munkájában ép a kir. rendeleteknél minő óriási hézagot hagyott.

XX. cím. De privilegiis et juribus singularibus.

Privilegiumok alatt *Huszti* a speciális (különleges) kir. rendeleteket érti, szemben az előző címekben tárgyalt ált. rendeletekkel. Verbőczinek fogalom meghatározását azzal egészíti ki, hogy a privilegium nem feltétlenül jutalmazás, de sok esetben különleges büntetést is tartalmazhat. A szinguláris jogoktól abban különbözik, hogy szorosan megnevezett egyesek részére adatik ki, míg a jura singularia bárkit megillethetnek, a kik a különleges rendezést igénylő jogviszonyok alanyaivá lesznek. Ezek tehát általában adott beneficia juris jellegét mutatják.

E kétségtelen helyes distinkció után a privilegiumok jogforrási minősítésénél már megszikamlík a szerző, s különbség nélkül állítja fel tételét, hogy minden kiváltság, miután senki

részeről sem sérthető s vonható kétségbe: törvény. Míg a beneficia juris-t alapító jogszabályokra ez csakugyan áll, addig a szoros értelemben veendő kiváltságoknál a megoldás egyáltalában nem kielégítő.

A privilégiumokról közölt osztályozás s a privilégiumok anyagi és alaki kellékeiről, továbbá megszűnésükről szóló §§-ok említésre méltót nem tartalmaznak.

XXI. czím. De dispensatione et aequitate legum.

A felmentés és méltányosság (ratio aequitatis) a törvények természetrajzához tartozó kérdések. A dispenzáció a törvényalkotó főhatalom akaratkijelentése, melynek révén a törvény hatálya bizonyos esetekben felfüggesztetik. (194. §.) Ezek az esetek csak az égető szükség esetei lehetnek s csak az emberi jogban lelhetnek alkalmazást, de az isteni és természeti jogban soha. Ha a főhatalom dispenzációval él: annyi, mintha azt jelenené ki: dormiant hodie leges! Magisztrátusnak felmentési joga nincs; ez csak a főlegiszlátort illetheti, azaz a fejedelmet. (195—200. §§.)

Minden jogszabály megett a dispenzáción kívül ott lapang másodszor a *méltányosság*, értve alatta valamely törvénynek megszorító magyarázatát azzal, hogy bizonyos esetet a törvény hatálya alól kiveszünk. (201. §.) A méltányosság a törvényt alkalmazó bírónak hivatalbóli kötelessége. *Paulus Kressius*, De aequitate cz. műve nyomán szerző a méltányosság két nemét különbözteti meg. Egyik a *vera* (valódi), a másik a *falsa* (hamis) aequitas. Utóbbi ismét vagy *cerebrina* (conscientia male informata), vagy *simulata* (hypochritica), vagy *superstitiosa et enthusiastica* (bigottságból eredő). Végül különbség áll fenn legislatoria, judiciaria és consultatoria aequitas között is.

A dispenzációra vonatkozó fejtegetés Huszti munkájában nem világos; főleg támogatásúl felhozott példái utalnak arra, hogy tételeinél mindegyre az *amnestia* fogalma zavarta meg. A kötelezően és *hivatalból* alkalmazandó aequitasról vallott tanítása azonban annál érdekesebb az elismerésre, mert a ma is még inkább csak jogmagyarázati szabályként kezelt méltányos-

ságot a bírói hatalom gyakorlásának egyik főprincípiumaként juttatta érvényesülésre.

XXII. cím. De interpretatione legum.

A törvények magyarázata nem más, mint a jogszabály alkotója akaratának, mely esetleg homályosan vagy hanyagúl nyert kifejezést: probabilis és verosimilis explicatiója. Ha az explicatio a törvényhozótól ered: akkor a magyarázat hiteles; ha a bírótól, akkor usualis és ha a jogtudóstól, akkor doctrinalis. (206. §.) Az usualis interpretatio arra van figyelemmel, hogy megelőző bírói ítéletek a kérdéses és homályos értelmű jogszabályt mi módon magyarázták. A tudományos és hiteles magyarázat fogalmát szerző a közönségesen is ismert értelme szerint veszi. (207—209. §§.)

A tudományos magyarázat három külön fajaként a kiterjesztő, a megszorító és deklaráló (megállapító) magyarázatot említi. Nyilvánvaló dolog, hogy e megkülönböztetés nem az interpretáció különböző neveit, hanem az interpretáció által kihozott magyarázati eredmény különbözőségét jelenti s hogy úgy az usualis, mint a hiteles magyarázatnál előjöhethet s nem csak a doktrinális esetében.

Egyébként a magyarázat szükséges dolog s a jogszabály helyes alkalmazásának minden esetben megkívánt előfeltétele. (213. §.) Ez az elv egészen modern. A 214—216. §§-ok azon fejtegetéseinek azonban, hogy mik lehetnek az okai annak, ha valamely jogszabály homályos értelmű: nincs sok értéke.

XXIII. cím. De regulis recte interpretandi leges generalibus.

E cím alatt Huszti a jogmagyarázat *általános* reguláiról értekezik. Ilyenek 1. Az egyes szavak mindaddig a közhasználat szerinti értelmükben magyarázandók, míg az ettől való eltérés szükségszerűnek nem mutatkozik. (217—220. §§.)

2. A terminus technikusok azon tudományok művelőinek meghatározásai szerint értelmezendők, a mely tudományok körébe beletartoznak.

3. A mennyiben a terminus technikusok használati módja a tudományban időközben megváltozott: a magyarázandó szöveg keletkezésének időpontjára kell figyelemmel lenni.

4. Kétes esetekben az egyes szavak értelmezésénél a szövegben tárgyalt anyaghoz jobban hozzásimuló értelmezés az irányadó.

5. Kétes esetekben további szabály, hogy a magyarázatnál oly értelem adassék a vitás szónak, kifejezésnek, mely mellett a szöveg rendelkezése, avagy a jogügylet érvényesülhet.

6. Ha valamely jogtudós tanítását szükséges értelmezni: mindig figyelemmel kell lennünk az illető tudós egész tudományos rendszerére.

7. Szövegmagyarázatnál sohasem mellőzendők el a kétes hely előtt és azután mondottak.

8. Minden homályos rendelkezés a hozzá hasonló és világosabb rendelkezések egybevetésével magyarázandó.

9. Két egymásnak ellentmondó, ugyanazon felek között és ugyanazon tárgyra vonatkozóan létesült egyezségnél az utóbb keletkezett az érvényes.

10. Két egymásnak ellentmondó és ugyanazon tárgyra vonatkozó, de különböző felek között létrejött egyezségnél a korábbi az érvényes.

11. Ha oly szövegben jelentkezik ellentmondás, hol azoknak elvileg kizártnak kell lennie, minden eszköz igénybeveendő az ellentét elsimítására. Így pld. két és a szent lélektől egyaránt ihletett apostol kijelentései között — bárha úgy látszanék is — ellentét nem lehet.

Az 1–11. alatt elősorolt ált. magyarázati szabályokból kétségtelenül látszik, hogy szerző azok csoportosításánál minden jogász és dogmatikai fonalat elveszített. Törvény- és jogügylet magyarázati szabályok, keverve a teologusok fegyvertárából vett teológiai írásmagyarázati tételekkel, hol grammatikai, hol ismét logikai alapon vegyesen váltakoznak e felsorolásban s elismerőleg legfeljebb annyi emelhető ki róluk, hogy gazdagon és világosan vannak megpéldázva s Husztit, mint gyakorlatias jó tanárt mutatják be az olvasó előtt.

XXIV. cím. *De regulis leges recte interpretandi specialibus.*

A törvényt magyarázat különös szabályai között a következők szerepelnek:

1. Minden törvény magyarázatánál irányadó a *ratio legis*. A *ratio legis* = *anima legis*. Azaz az a törvényhozói célzat, melyre a törvényhozó szeme tekintett.

2. A magyarázatnak összhangban kell lennie a törvényhozó szándékával.

3. *Cessante ratione legis cessat ipsa lex.*

4. *In dubio mitius.*

5. Tiltva van minden, a mi a törvény kijátszását foglalja magában.

6. Ha a törvény szó szerinti magyarázata abszurdumot eredményezne: a felmerült esetre az a törvény nem alkalmazható.

7. Az engedélyező jogszabály erejét veszti a parancsoló jogszabállyal szemben.

8. Jogszabály, mely rendelkezésének érvényét határozott időtartamra határolja azzal szemben, mely ily korlátos intézkedést nem foglal magában, erősebb.

9. Negatív jogszabály az afirmatívnál erősebb.

10. Különös jogszabály derogál a maga hatáskörében az általánosnak.

11. A szankezióval ellátott jogszabály erősebb, mint az, mely *lex imperfecta*ként szankezióval nem bír.

12. Az az ingyenes jogügyleti juttatás, mely érdek jutalmazására létesül, erősebb annál, melynél a juttatás érdekre való tekintet nélkül történt.

13. A magasabbrendű jogszabály erősebb, mint az inferiorisabb jellegű. Itt szerző megint az isteni jogot állítja szembe az emberivel.

Erre a címre is áll az, a mit az előbbinél említettünk. Sok példa, világos tanítás; de az anyag alapos összezavarása jellemzi. Ügyleti és törvényt magyarázati szabályok keveréke az egész fejtegetés, a nélkül, hogy a közölt szabályok „speciális” jellege az előző cím „általános” jellegével szemben kidomboríthatnák.

XXV. cím. De applicatione legum.

A törvények alkalmazása Huszti szerint a jogélettel és a jogmondással való legtágabb értelemben való foglalkozás. Ez az élethivatása a jogtudósnak, ki jogi tanácsokat és szakvéleményeket ad; a képviselettel foglalkozó ügyvédnek, valamint a nyilvános jegyzőknek, kik a jogügyletek előkészítésén, a szerződések érvényes megkötésén fáradoznak és végül a bírónak is, kik a peres jogvitákat döntenek el. Ezzel tér át szerző munkája második részére, a miként előrebocsátottuk, a perjog alapelveinek enciklopédikus tárgyalására.

XXVI. cím. De causa.

A jogeset veti fel azt a kétes és a felek között ellentétes kérdést, melynek eldöntésére az illetékes bíró van hivatva. Minden jogesetnél a jogkérdés és a ténykérdés különböztetendő meg. Gyakran azonban a kettő szorosan összeolvad egymással (quaestio mixta). A quaestio juris eldöntése a bíró feladata; — a quaestio facti tisztázása pedig a felek bizonyításától függ. A jogeset fogalma az abuzív szóhasználatra tekintettel jól megkülönböztetendő a törvényen kívüli viszálykodásoktól (jurgium), a pertől (lis), a mely a causa esetleges következménye, az actiótól, vagyis a peres eljárástól s végül az ítélkezéstől is (judicium). Ezek a fogalmak a jogeset (causa) fogalmát mind nem fedik. (245—246. §§.)

Az ugyanezen cím 247. és 248. §§-ai annak indokolását foglalják magukban, hogy szerző miért megy át jogszabálytani fejtegetéseiről a peres eljárás elvi alapjainak ismertetésére. Ő maga is azt tartja, hogy ez a rendszer kifogásolható. De ha már munkáját a Prologus feldolgozására szánta, Verböczt kell követnie itt is. „Ego circulos ipsius non turbabo.”

XXVII. cím. De judiciis.

Az ítélkezés (judicium) a jogeseteknek az illetékes bíró általi törvényszerű tárgyalása és eldöntése. Az ítélkezés különböző módozatú a jogvitában álló felek statusára tekintettel. T. i. vagy *egyházi*, vagy *világi*, vagy *vegyes*. A világi (polgári) ítél-

kezés ismét vagy *büntető* (criminale) vagy *köztörvényi* (civile). A további osztályozás Huszti szerint a köztörvényi ítélkezésnél a *dologi* (in rem) és *személyes* (ad rem) természetű jogok szerint: *personale* és *reale* iudicium. Itt már a helyes útról lesiklik szerző, s az akciók különbözőségére fekteti az ítélkezés módjában nyilvánuló eltérések elvi alapjait, valamint ugyanezen szempontból nem talál ide a *possessorius* és *petitorius* ítélkezés közti különbségtétel, továbbá az sem, hogy az örökség kiadására irányuló keresetek által folyamatba tett ítélkezést, mint *iudicium universale*-t; — valamely külön czélú vagyontömeg feletti ítélkezést, mint *iudicium generale*-t és valamely egyedi dolog kikövetelése tárgyában folyó ítélkezést, mint *iudicium singulare*-t különbözteti meg. Ha a felek egymással szemben ugyanazon pernél kölesönös követeléseket érvényesítenek, a *iudicium duplex*, ha nem, akkor *simplex*. (249—255. §§.)

A *iudicium* továbbá, mint különböző módozatú ítélkezési eljárás, vagy *rendes* (ordinarium, plenum, longum), vagy *sommás* (breve, summarium); az eljáró bírói közegek szerint azután vagy *alsófokú* (inferiora iudicia; hová a megyei, városi és földesúri bírósági eljárások tartoznak), vagy *középfokú* (jud. superiora) vagy *felsőfokú* (supremum jud. a kir. táblánál: curialis bíraskodás). Végül különbséget teszen szerző a régi és új, az octavalis és quindenalis, a delegált és privilegizált (kivételes) bíraskodás, helyesebben eljárás között. (256—258. §§.)

A 259. §. arra felel meg, hogy mi már most maga az ítélkezés, a *iudicium* lényege? Szerző szerint a felperes, alperes és a bíróság alkotják a *iudiciumot*, melynek lényege tehát e három elemnek kapcsolata. E minősítésben megcsendül a felfogás, hogy a per: jogviszony. Kifejezetten kimondva ugyan nincs, de érzik, hogy szerző csak a formát nem találta meg az újszerű gondolathoz, mely agyában különben megfogamzott. A bírótársak (assessorok), jegyzők, meghatalmazottak a *iudicium*-nak mellékes tényezői; büntető perben külön felperes nincs, az ő szerepét egyúttal a bíró tölti be, mert „*mos ite fluxit ex jure Canonico pontifico*“. Hozzáteszi azonban, hogy ez nem helyes, s mindenütt, a hol a büntetőperek okosan vannak szervezve, az actor szerepét az állam ügyvédjével szokás ellátni.

XXVIII. czím. De foro competente.

Az illetékesség meghatározása után annak különböző fajait ismerteti. *Forum competens* és *incompetens*. Az ált. illetékesség alperes lakhelye, ilyen hiányában szokott tartózkodási helye szerint igazodik. Vizsgálja a lakhely fogalmát és meghatározza az önkéntes és kényszerű lakhely közti különbséget, utóbbinak eseteit egyenként felsorolván (260—264. §§.) Különös bírói illetékességül 12 esetet említ, ú. m. *forum contractus*, — *delicti-rei sitae* — *continentiae causarum* — *prorogatae jurisdictionis* — *dominale* — *privilegiatum* stb. Az illetékességre vonatkozó fejtegetések, a mint ezt a perjogi czímek mindenikénél tapasztalhatjuk, — különösen is a kánoni és római jogra támaszkodnak és ezenkívül kissé zavarosak is. Szerző az illetékesség és hatáskör fogalmait eléggé tisztán elválasztani nem képes; — illetékesség hiányáról szól pld. ott, a hol a bíróságnak az alperes ügyében való eljárásra *jurisdictio*ja nincsen.

XXIX. czím. De jurisdictione et imperio.

A joghatóság fogalmának kifejtésénél szerző először is éles párhuzamot von a *jurisdictio* és *imperium* között. Előbbi egyszerűen *notio causae*, utóbbi pedig *potestas armata*. A kettő egymást kiegészíti. Verbőczi a joghatóság lényegét a közjogból vezeti le (Prol. 14 czím), s ez meg is áll, ám az a feltevése a Tripartitum szerzőjének, hogy a *jurisdictio* kitétel *ditio* (hatalom) és *juris* szók értelmük szerinti összevonásából származnék, nem más, mint Accursius hallucinációjának átvétele.

Felállítja ezután a *jurisdictio* és *imperium* különböző kategóriáit, melyeket közelebbről azért nem ismertetünk, mivel egészen *Heineccius* (Huszt volt professzora) *De jurisdictione* cz. értekezéséből vannak átvéve. (273—281. §§.)

XXX. czím. De actore. — XXXI. czím. De reo.

XXXII. czím. De plenipotentariis. — XXXIII. czím. De procuratoribus.

A felperesre, alperesre, meghatalmazottakra és ügyvédekre vonatkozó fenti czímek tartalmának közelebbi ismertetésétől

eltekinthetünk annál is inkább, mert az alábbiakban teendő összefoglaló megjegyzések ezekre a címekre talán leginkább találhatnak. Mindössze annyit szükséges esetleg hangsúlyozottan kiemelnünk, hogy Husztinak a meghatalmazott ügykörére, felelősségére s meghatalmazójával szemben való jogállására vonatkozó fejtegetései a mai jog szempontjából is teljesen helytállóak s hogy az ügyvédi kvalifikáció s különösen az ügyvédek moralitása tekintetében felállított követelményei szinte példátlanul szigorúak.

XXXIV. cím. *De judice.* — XXXV. cím. *De officio judicis.*

XXXVI. cím. *De conscientia judicis morali.*

XXXVII. cím. *De sententia judicis.*

Hasonlókép minden közelebbi elemzés nélkül megyünk át a fentírt címeken is, melyek a bíróról, a bírói hivatásról, a bírói meggyőződés erkölcsi jellegéről s a bíró tudományos ismereteiről szólnak. Huszti szerint minden magisztrátus rendelkezik bírói hatalommal, a mi ott, hol bírászkodás és közigazgatás elválasztva ninesenek, érthető is. A bíró személyes tulajdonságai között különösen hangsúlyozza, hogy ép, egészséges férfi legyen, mert a kit állandó betegség gyötör, a bírói tisztre épp úgy alkalmatlan, mint a süket, vak és néma; alkalmatlan a bírói tisztre a papi személy és a kézműves; alkalmatlan, sőt veszedelmes a vagyontalan, mert a bírónak gazdagnak kell lennie, hogy mind méltóságát, mind függetlenségét megőrizhesse; alkalmatlan, a kinek kétes a híre és különösen az, ki valamely szenvedélynek rabja. Hogy azután a bírónak minő belső és külső jó tulajdonságokkal kell még a mondottakon kívül ékeskednie, hosszú és számos fő- és alcsoportra osztályozva mondja el szerzőnk; műve e részében azonban igazán nem tétel-jogról ír, sőt digesztákbeli hivatkozásait is csak gyéren alkalmazhatja s voltaképp beleesik az elmefuttatások hangulatába.

XXXVIII. cím. *De adessoribus judiciorum.*

XXXIX. cím. *De notariis judiciorum.*

Részletezve az asszessorok (bírótársak) személyi kvalifikációjára vonatkozó feltételeket, 42 regulában sorolja fel szerző

a bírótársak feladatait. A cím tartalma ellenkezik némileg a XXVII. cím 259. §-ával, a mennyiben utóbbi helyen az asszesszor a per mellékes tényezői között van felsorolva, míg itt, mint a vezető bíró elnöklése alatt álló bírói kollégium, tehát valószínűséggel az ítélkező bíróság tagjaiként szerepelteti őket a szerző. Hogy ez az utóbbi minősítés az asszesszor jogállásának inkább megfelel, következik az Appr. Const. Pars IV. Tit. XVI. art. 1-ből is, hol a bírótárs közreműködése a bírói kollégium egységében a vezető bíró jogállásával tulajdonkép szintén egyenlősítve van.

A bírósági jegyzőkről szóló cím nem csak ezek feladatait és teendőit írja körül, hanem egyúttal a jegyzőkönyvek kiállítására, kellékeire, az akták őrzésére s a jegyzők titoktartási kötelezettségére vonatkozó szabályokat is magában foglalja.

XL. cím. De probationibus et praesumptionibus.

A bizonyítás Huszti szerint „actus judicialis“, mely valamely vitás és kétes tényállásra vonatkozóan a bírói meggyőződést kialakítja. Az „actus judicialis“-nak azonban nem az az értelme, mintha a bizonyítás *csak* a bíróság perbeli cselekvénye volna, sőt szerző felfogásából inkább az tűnik ki, hogy a bizonyítás, mint perbeli cselekvény, a felek és a bíróság *közös cselekvénye*.

A bizonyításnak különböző fajtái vannak. Közvetett és közvetlen, teljes és nem teljes, félbizonyítás és egész bizonyítás. A bizonyítás tárgyát a *vitás* vagy *kétes tények* képezik. Jogszabály tehát nem képezheti bizonyítás tárgyát, legfeljebb a részleges szokás. A tények közül is csak a bíró előtt döntő tényállítások bizonyítandók, mert nem az ellenfél kedvéért, hanem a bíró meggyőzéséért bizonyítunk. (416—420. §§.)

A bizonyítási teher megosztására vonatkozóan szerző ugyanígy tanít, mint a hogyan nálunk még néhány évtizede is általában tanítottak; a bizonyítás időpontját is a mai felfogásnak megfelelően jelöli ki azon esetek kivételével, hol *előleges bizonyításnak* van helye. A bizonyítás módjáról általában és hatályáról szóló tételei után a bizonyítást feleslegessé tevő körülményeket vizsgálja. Feleslegesnek mondja a bizonyítást a bír-

tokos részén és mindenütt, a hol a fél vélelemre hivatkozhatik. A vélelem premisszái azonban bizonyítandók.

XLII. cím. De probatione per instrumenta.

Ez a cím az *okirattal*, mint bizonyítási eszközzel való bizonyításnak módjáról, az okiratok különböző fajairól, az okiratok másolatai és másolatairól szól. Különösebben kiemelendő a 9 §-t magában foglaló címbe nincsen.

XLIII. cím. De probatione per testes.

A tanukkal való bizonyítás hitelt érdemlő személyek tanuságtételének a bírói meggyőződés kialakítására való felhasználása. A tanuskodás köteleesség, melyet senki meg nem tagadhat, s melyre a felhívott tanút kényszeríteni is lehet. A tanúnak alkalmas tanúnak kell lennie. Ez okon sokan vannak, kiket alkalmatlanság címén a tanuságtételből ki kell zárni. Némelyeknél a tanuságtételre való alkalmatlanság csak relative, bizonyos ügyekben, illetőleg bizonyos felekkel szemben forog fenn. Mindezen tételeit szerző a 439–448. §§-ban részletesen és pontos taxatiókkal fejti ki.¹ Különös hangsúlyozással kell kiemelnünk azonban a 438. §. 4. pontja alatt közölt azt a jogi axiómát, mely szerint azt a körülményt, hogy a tanú hitelt érdemlően vall-e, az egybehangzó vallomások súlyának, a tanúk személyes viszonyainak, állásának, kijelentéseinek és egyéb valószínűséggel bíró körülményeknek *mérlegelése* alapján a *bírónak kell eldöntenie*. Ebben a jogi axiómában a bizonyítékok szabad mérlegelésének elve jelenik meg, bár kissé elburkoltan, s ezt a XVIII. század első felének jogászáról nagy dícsérettel kell feljegyeznünk.

A 449. és 450. §. a tanúbizonyítás felvételéről s annak módjáról és a tanú megesketéséről szól. A tanú megeskétése vallomására: csak a felek kívánsága esetén mellőzhető; írásbeli

¹ 439. §. Ki az alkalmas tanú? — 440. §. A tanuskodási képesség és az életkor. — 441. §. Polgári állás. — 442. §. Testi és lelki fogyatkozások. — 443. §. Érdekeltség szempontjából. — 444–446. §§. A relatív tanuskodási képtelenség esetei. — 447. §. A tanuzási kötelezettség és annak szankeziója.

tanuvallomásnak nincs hitele; a tanúk kihallgatása okvetlen a felek távollétében történjék. (451. §.)

A 452. és 453. §§. ugyan megismétlik a 438. §. fentebb kiemelt s a bírói mérlegelésre vonatkozó tételét, de azért tüzetes indokolással fejtegetik, hogy két tanú egybehangzó vallomása teljes bizonyítékot ad. A továbbiakban a tanúk nacziónléljának felvételére, a hozzájuk intézett tüzetes kérdésekre vonatkozó szabályok közölvék, s még tovább, hogy a híresztelésekre való hivatkozás, az ingadozó tanuvallomás, a tanú egyszerű és az ő hiedelmére vonatkozó vallomása, avagy az ellentmondó vallomások a bíró által mi módon kezelendők, mennyiben figyelembevehetők. (454—458. §§.)

XLIII. czím. *De jure jurando in genere.* — XLIV. czím. *De jure-jurando voluntario.* — XLV. czím. *De jure jurando judiciali.* XLVI. czím. *De jure jurando necessario.* — XLVII. czím. *De in litem jurando.*

Az esküről írva Huszti, főleg annak vallásos jellegét emeli előtérbe, s fogalommeghatározásánál is önként érhetőleg e bizonyítási eszköznek a hit, a valláshoz való vonatkozásait elemezi legbővebben. Ép ezért felette fontos, hogy az esküt mindenki saját vallásos hite szerint tegye le, de azért a hitetlenek ú. n. *Socraticum juramentum*-ai (eskü állatokra, léleknélküli tárgyakra való hivatkozással) ép úgy érvénytelenek (sőt átkosak), mint az abszurd esküvések (pld. kik a lelkükre, fejükre, becsületükre esküsznek). Mindazonáltal azokat, a kik az igazi Istenről való vétlen nem tudásuk folytán hamis istenekre, pld. Marsra, Jupiterre stb. esküsznek, hamis esküvőknek mondani nem lehet. (459—465. §§.)

További fejtegetései során az eskü tárgyának mikénti megállapításáról és az eskü főfajairól tárgyal. Utóbbi tekintetben a bizonyító (*adsertorium*) és fogadó (*promissorium*) esküt különbözteti meg. Előbbi megtörtént tényekre, utóbbi pedig, mint a hivatalnok esküje, jövőbeliekre vonatkozik. Hogy ez a *promissorium jusjurandum* egyáltalában nem szerepelhet a „bizonyítási eszközök”-ről szóló tanításban: világos. A bizonyító eskü ismét vagy idegenek cselekvényeire, tényeire vonatkozik (*jusjur.*

testimonium) vagy saját tényeinkre és ez esetben perdöntő esküt (jusjur. litis decisorium) tettünk. A perdöntő eskü végül *önkéntes* (voluntarium), *felkínált* (judiciale) és *szükségszerű* (necessarium, bírói határozatra felkínálás nélkül leteendő) eskü lehet. (466—470. §§.) Az ezekre vonatkozó (XLIV—XLVI. címek) részletes szabályok után tér át végül szerző a becsülő eskü különböző módozataira és eseteire (XLVII. cím).

XLVIII. cím. De recognitione litteraria.

Mint bizonyíték a recognitió litteraria nem más, mint valamely dolog vagy valamely tény ugyanazonosságának, illetőleg az állítottal azonos módon való megtörténtének írásbeli megállapítása, elismerése. (Írásbeli elismerés.) Jelentősége attól függ, hogy minő alakban és minő hiteltérdeklőség mellett van kiállítva.

XLIX. cím. De oculata revisione.

Ellentétben a Tripartitummal Huszti a bírói szemle (szemügyrevétel) fogalmát általánosságban, mint bizonyítási eszköz: határozza meg s nem szorítja ezt egyedül a birtokjogok erőszakos birtokbavételének bírói megszemlélés útján való megállapítására. Szerinte a szemügyrevétel: az illetékes bíró által a vitás ügy tárgyának törvényesen és személyesen foganatosítandó inspekeziója.

A fogalom alkatelemeinek felfejtése után a bírói szemlével való bizonyítás főbb és gyakoribb eseteit sorolja fel.

L. cím. De confessionibus et suggestionibus.

A beismerés Huszti szerint a felperes keresetileg érvényesített jogának alperes általi elismerése. Verbőczi felfogása, melyben a beismerést a „fassio“-val összezavarja: téves. A beismerés vagy peren kívül vagy perben történhetik. Különösen nagy a jelentősége a beismerésnek büntető perekben. Különösen is lényeges pedig itt azért, mert számos bírói visszaélésre adhat alkalmat a félhez intézett sugalmazó kérdések (suggestio) révén. Óva inti szerző a bírót a beismerésnek illetlen kicsikarásától, s különösen az esetleges társtettesek vallomásának irányításától

s egyben megállapítja, hogy mikor és minő eljárást nem lehet a vádlott szuggerálásának tekinteni.

LI. cím. *De suffragiis colligendis.*

Ez a cím a bírói határozatoknak a bírói collegiumban való meghozási módjáról, a bírótársak szavazatának rendjéről, távollevő bírótársak szavazatáról, a többségi elvről, a „votum Minervae“-ről stb. állít fel az egykorú perjogból jól ismert, s az erdélyi-magyar jogra egyáltalában nem jellegzetes szabályokat.

A következő címeket, melyek közül az LII. az ítéletről, az LIII. az ítéleti jogerőről és perújításról, az LIV. a végrehajtásról szól, közelebbi ismertetés nélkül egyszerűen megemlítjük, valamint nem időzhetünk hosszasan az utolsó, LV. címnél sem, mely szerzőnknek egy önálló értekezés számba menő dolgozatát foglalja magában, arról a kérdéstről (melyet egyébként mára Tripartitum is felvetett), hogy a bíró a perben felhozottak, vagy saját lelkiismerete és tudása szerint köteles-e ítéletet mondani? A Huszti korában még mindig aktuális, ma már lezárt és érdekét vesztett kérdést, széles irodalmi látkörrel, éles dialektikával kísérti szerzőnk megoldani, s a megoldást Verbőczivel ellentétben az alternatíva második fele értelmében dönti el. S bár látszólag összes írói készségét, minden tudását felhasználta arra, hogy olvasóját a Szegedi János által is képviselt (*Tyrocinium juris Hungarici Pars. I. Tit. 12. §. 12.*) fel fogás helyessége mellett meggyőzze: úgy véljük téves s a sokat vitatott kérdés helytelen beállításával választotta meg kiindulási pontját, azzal, hogy a felek frivol allegációival és hamis bizonyításával állította szembe a bíró bizonyos tudását és igaz lelkiismeretét.

*

Huszti Andrásnak a perjogra vonatkozó fejtegetései azt a benyomást keltik már első pillantásra is, hogy a specifikus hazai magyar jog bennük szinte egészen eltűnik. A mit közöl, az túlnyomóan a pandektákon alapszik, át meg átszűrve a szintén ugyanazon az alapon álló kanoni perjoggal. A gyakorlatias irányú szerző úgylátszik itt tagadta meg magát leginkább

s nem tudván emancipálni tudós működését attól a Tripartitumban is kifejezésre jutott felfogástól, hogy a hazai jog felett, mint quasi egyetemes jogforrás a császári és a kanoni jog lebeg — nem arra törekedett, hogy az erdélyi jognak e korban már kodifikáltnak mondható perjogát kifejtse, hanem művét inkább úgy alkotta meg, a miként a perjog egész szervezetét ő rajzolta maga elé tapasztalatai s a külföldön szerzett kétségkívül nagy tudása perspektívájában — csak imitt-amott engedve egy-egy elszórt hivatkozásban helyet Kitionich munkájának s a hazai jognak.

Ez a sajátos szerzői nézőpont éppen egy erdélyi jogtudós-nál annál feltűnőbb és annál hibáztathatóbb, mert hiszen a perjog törvényhozási szabályozásának már az 1619. évi *Bethlen Gábor*-féle „Specimen juridici processus” nem lebecsülendő adalékát képezi, sőt az *Approbatae Constitutiones* IV. rész I. titulus 1—46. cikkelyben eléggé kimerítően rendezte is a „törvények processusainak” kérdését.

Egyébként a mai magyar jogtörténet sem jár el ez ügyben másképpen. A XVII. és XVIII. századok magyar jogfejlődése, dacára, hogy napjainkkal közvetlen kapcsolatban ez áll, egyetemesen feldolgozva nincs. A soha nem múló érdemű *Hajnik Imre* megtörte az utat, s kiaknáztta a kiaknázhatót az Árpád-korra s jórészt a XV. és XVI. századra vonatkozóan is. A jogtörténelem utána való képviselői azonban nem ennek az úttörő munkának tovább folytatásával, hanem inkább csak az általa már feltárt ismeretek kibővítésével és mélyítésével foglalkoznak.

Pedig különösen a perjog történetében a homályban hagyott két utóbbi század a jelek szerint nagy jelentőségű lehetett. Végbement látszólag szinte észrevétlenül egy nagy átalakulás, melynek legjellemzőbb tünetei a régi szóbeliségnek az írásbeliséggel szemben való mind teljesebb visszavonulása, a formális tanúbizonyítás legalább részbeni elejtése, a bírói szabad mérlegelés eszméjének feltűnédezése stb. stb. voltak, — tehát a jogtörténeti kutatások hiányában inkább talán csak érzett — és rebus sic stantibus alig bizonyítható egy oly fejlődési folyamat, melyről a pozitív jogásznak erős benyomása van és lehet, de

melyet a bizonyos tudás világosságába állítani a jogtörténész feladata volna.

Ilyen benyomást kelt Huszti könyve is. Nevezetesen azt mutatja, hogy a gyakorlat és jogtudomány éppen a perjognál az ő korában két egymástól eléggé távol álló jogéleti jelenség. Másképp hangzik ex chatedra a perrend egész berendezkedéséről szóló tudós fejtegetés, mint a mit az élet felmutat. S valóban, hogy csak egyet említsünk, a míg a törvényhatóságok levéltáraiban és régi jegyzőkönyveiben ezer és ezer számra beiktatott s a peres eljárás valóságos lefolyását minden ízében visszatükröztető tárgyalási jegyzőkönyvek, bizonyítási eljárásra, ítéletekre és indokolásaikra vonatkozó összes adataikkal összegyűjtve és kiadva nem lesznek: tiszta képet a Verbőczyi utáni és a 48 előtti régi akár erdélyi, akár magyarországi perjogról aligha alkothatunk.

Az, a mit tehát Huszti könyvében a perjogról kapunk: az akkori kor tudományos perjoga, illetőleg annak enciklopédikus összefoglalása, mely a római és kánonjog fundamentumán áll, de beengedi sánczai közé az akkori újabb doktrina szempontjait is, meg van tűzdelve a lehetőség szerint az Approbatákra, régebbi magyar törvényekre utaló vonatkozásokkal, sok helyen kritikai megjegyzéseket és figyelemreméltó elmélkedéseket is tartalmaz, melyekből újszerű gondolatok is csillámlanak elő; szisztemája pedig a fő- és aldivisiók, a legkülönbözőbb szempontokból felállított fogalmi kategóriák valóságos halmozata, de nem mondhatjuk, hogy csakis kizárólag a XVIII. század magyar-erdélyi perjogának volna feldolgozása.

B e f e j e z é s.

*Huszt*i Andrást kora társadalmi és közéletének bizonyos könyörtelen konvencziói kergették bele tragédiájába. Könyvét elkobozták, őt magát a züllés útjára taszították. A könyv és írójának sorsa ritkán olvadt össze oly szomorú harmoniában, mint a Huszti András esetében.

Professzor volt s a reformátorok hevületével kezdett har-

czot szűkebb hazája közoktatásügyi politikájának ósdisága ellen. S azzal a kiméletlenséggel, mely a meggyőződés magas piedesztálján alkút nem ismer; azzal a merészséggel, mely az erő és a tudás öntudatát jellemzi, s azzal a rajongó fajszeretettel, mely magyar professzort valaha eltölthetett: támadta, törte szellemének fegyvereivel azt a mohos, ócska bástyafalat, mely mögé a magyar tanügy bevette magát.

De lehetett fegyvere bármily aczélos: beletört az ostromlott kövekbe; a kar, bármily energikus lélek vezette csapásait: lehanyatlott a munkában; s ő róla rongyokban tépték le a tanári palástot, hogy kiközösítve a társadalomból, polgártársai s tanítványai becsüléséből, züllésnek esett életét nyomtalanul végezze be valahol, — talán ép a kolozsvári temető hantjai alatt.

Mennyire más auspiciumok között kezdette el nagy reményekre jogosító munkás életét! 1735-ben gróf Teleki Sándorhoz intézett levelében írja, hogy életezélja az ő előtte élt, s tudományuk révén nevezetes Husztiak példájának követése: „— erős esküvéssel megesküdtem az Istennek, hogy én is tanulok valamit, az Istennek dicsőségére és a hazának hasznára“.¹

Tanulmányainak első eredményében az erdélyi gimnáziumok eredetéről, szervezetéről és tanulmányi rendjéről szóló 1731-ben külföldön megjelentetett s fennebb említett dolgozatában pedig a fennálló tanrendszer éles kritikájával talán már öntudatlanul lerakta alapjait annak a keserű üldöztetésnek, mely végre is elbukatta. S a milyen fényes eredményül hivatkozhatott az ő izgatásai nyomán szervezett kolozsvári jogitan-szék felállítására, ép oly rossz omenek között kezdette el 1734-ben a kolozsvári ref. kollégiumban jogtanári működését. Az új tan-szék korántsem a nyugodt élet és zavartalan tanári működés csöndes pályáját, hanem a zaklatások, sőt a kiéheztetésig menő társadalmi bojkott, s a gyűlölködő rágalmazások kálváriáját nyitotta meg előtte. Bizonyos, hogy az alkalmazkodni tudásra alig születhetett, kellett jellemében valami zabolátlanságnak lennie, mely a környezete által szabott korlátokon túltette magát. Szive is bajba sodorta, s kath. vallású jegyesével négy hóna-

¹ Lásd a levelet idézve *Török István* id. cz. m. 21. l.

pon keresztül türte a megalázó meghurczoltatást, míg végre összeeskették. Mikor pedig hat hónapra fia született; ugyanazon hatósága, mely a törvényes házasság megkötése elé ezer akadályt gördített: kihallgatás nélkül marasztalta őt el az erkölcselenség vétkében.¹

Fizetése 100 német forint volt és 50 véka búza, de hol egyiket, hol másikat nem adták meg neki. Kolozsvár városa 1738—39. telén zár alatt lévén, Huszti a falak közül nem távozhatott, a városban pedig a társadalmilag boykottált professzor segélyre nem talált. Pénz és búza nélkül az inség fenyegette. „Eloquar an sileam! — írja gróf Teleki Sándorhoz — felkiálthatok az oratorral. Elrejtezhetném ez hazának valami világosság nélkül való, vastag homálylyal béborított setétes boltjában és elmondhatnám magam felől, a mit Ovidius magára alkalmaztatott: Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli! Miolta Németországból hazajöttem, csak olyan voltam, mint a szelektől és vizeknek habjaitól hányattatott és súlyedező bárka; avagy az útban felnőtt fűszál, melyet a kinek kell és nem kell is — tapod.”²

Vasenergiája, hatalmas munkaereje azonban súlyos viszonyai között sem hagyta el. Egymásután írta meg tudományos munkáit. Előbb 1734-ben a „Politika, azaz az ország és abban levő statusok igazgatása és conservatioja felől való tudomány“ czímű Heineccius után készült művét, majd „Ó és új Dácia, azaz Erdélynek régi és mostani állapotjáról való história“ stb. czímű nagyobb szabású könyvét³; állandóan gyűjtötte továbbá az őt megelőző erdélyi és magyar jogi írók kéziratban levő s állítása szerint igen értékes dolgozatait, melyeket „Bibliotheca Transilvanica“ czímen óhajtott közzétenni s bizonyára feltétlen veszteség, hogy fáradozásainak anyaga seredménye az utókorra nézve teljesen elveszett. S mikor munkássága delelőpontján közreadta főművét a fentebb főbb vonásaiban ismertetett „*Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica*“-t 1742-ben: utólérte őt hosz-

¹ Lásd *Török I.* id. cz. m. 44. és köv. l. Ugyanitt idézve az idevonatkozó okíratos bizonyítékok.

² Lásd az egész, 1737 jan. 3. kelt levelet *Töröknél* id. cz. m. 45. l.

³ Ismertette *Szilágyi Sándor*. Budapesti Szemle, 1859. VII. k. 236. l.

szasan lappangó végzete s könyvével tanári és írói hivatását egyszerre és örökre eltemette.

Könyvének bevezetésekép t. i. egy 32 oldalra terjedő oratio panegyricát fűzött hozzá, melyben nagy lendülettel fejtegette alapszempontjait a jog, az igazság lényegéről s azoknak a természet örök rendje s a keresztyén vallással való szoros kapcsolatáról. Vesztére szolgált, hogy filozófikus vizsgálódásait a teologia birodalmába is bemélyítette s magára vonta ezzel a heterodoxia vádját, kitette magát annak, hogy ellenségei a vallás moeskolása, a predesztinációról és isteni kegyelemről szóló tanok káromlása czímén állítsák pellengérre s fosszák meg tanári székétől, becsületétől, mindenétől.

Pedig az, a mit orációjában inkrimináltak, inkább ártatlan elmélkedéseket foglal magában, semmint vallás elleni súlyos támadást. Azt írta t. i. *Husztí*, hogy a jogtudomány alapelve a szeretet, mert Isten, kitől a jog származik, maga a szeretet. A jogrend és társadalmi szervezet ideálja a *honeste vivere*, *neminem laedere*, *suum cuique tribuere* —; ám e hármasképlet harmadika, a *suum cuique* helyébe, a melyben a lehető legridegebb önzés szava esendül meg, a szeretetet kell állítani. Azt írta továbbá, hogy Isten, ki maga a szeretet, sohasem tagadta meg egyetlen tökéletességét sem. A szeretetet sem tagadta meg. Hálátlanok, kik azt állítják, hogy az Isten öröktől fogva akarta a vétkeket, mert, ha az örökké jó és örökké szerető Isten a vétkeket akarta volna: a vétek már ennél fogva sem volna vétek. Lehetetlen, hogy a bűn Isten segedelméből volna, mivel a hol engedelem van, ott nincs tilalom. Isten ellen cselekszenek azok, kik azt erősítik, hogy az Isten nemcsak előre tudja, hanem előre is elrendeli a bűnt stb.

Ám legyen ez a tanítás ellentétes, avagy kevésbbé ellentétes a dortrechti zsinatnak a predesztinációra vonatkozó tételeivel: minket itt a kérdés ezen ága kevésbbé érdekel. Életrajzírói, s különösen *Szabó Károly*, ki *Husztí* védekezésére vonatkozó beadványait és perének összes utólag felfedezett íratait 1878-ban közzétette,¹ úgy vélekedik az orációról, hogy az „úgy a törvény és államtudományi, mint a hittani ismeretek bőségét

¹ Protestáns Közlöny, 1878. évf.

és alaposságát, a felfogás és nézetek helyességét, az érvelés erejét tekintve oly munka, mely az akkori tudomány színvonalán áll s írójának becsületére válik. Az egész tisztán tudományos modorban van írva, mérges kedélyt, a reformátusok tudományára ráfogott vádak és mocskokat benne csak az elfogultság láthatott; ellenkezőleg, a mai kor higgadt, elfogulatlan olvasója, Huszti nemes gondolkozásának, felvilágosodott szellemének, józan ítéletének s vallásos mély meggyőződésének elismeréssel kénytelen adózni.

Ezt a véleményt nyugodt lélekkel aláírhatjuk. Ám „barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli“ s Husztit a dévai zsinat Déáki József püspök vádjai alapján elítélte, állásától megfosztotta, könyvét elkoboztatta; önmaga pedig pártfogóitól elhagyottan, hova-tovább gyöngülő erővel folytatta szizifusi küzdelmét súlyos ítélete ellen, de sorsának lefelé gördült futását már meg nem akadályozhatta.

Halála után alig 20 esztendővel írt róla a nagy tudományú és elfogulatlan ítéletű Bod Péter az ő nevezetes „*Magyar Athenásában*“, (114. és köv. l.) s mégis a mit feljegyez szerencsétlen író társáról, szinte kézzel foghatóan rosszindulatot árul el. Bod P. szerint Huszti a papokkal „rendetlen házassága“ miatt zördült össze, de a velük való czivódást abbanhagyva, a református vallást kezdte mocskolni, az ellen izgatott, illetlenül szólt, orációja a reformátusok tudománya ellen van szegezve „igen nagy mérgesen s mintha ő soha nem tudta volna a református tudományokat, úgy terhelte mindenféle reáfogott vádakkal és mocskokkal.“ Hogy Bod Péternek ez az ítélete nem állhat meg, az magából az orációból, de Husztinak immár teljesen ismert perirataiból és védekezéséből is világos.

Nemkülönben túlzottnak kell tekintenünk Bod Péter azon előadását is, mely Husztinak tanári állásától való elmozdítottása utáni életére vonatkozik.

„Annak utánna részegségre adta magát, felesége is elhalván, az urak körül udvarokban töltötte idejét, holmi genealogika táblákat dolgoztatván a régi levelekből.“¹ Változtatta vallását is,

¹ Husztinak a nemesi udvarokban és egyesek szolgálatában töltött idejéből felette érdekes adatokat foglal magában az a levél, melyet 1746

a római hitre állván szerzetek néki a Károlyvári káptalanban digestor capituli titulussal szép fizetést; de illetlen, alávaló magaviselése, részegeskedése miatt ott sem maradhatván,¹ ismét az udvarokban kezdett időt tölteni; majd minden rendbéli emberektől megutáltatott. Holt meg 1755-dik esztendőben.“ (M. Athenás 115. l.)

Az élete delén letört férfi és jogtudós azóta pihen jeltelen sírjában. S ha munkájának ismertetésével felidézem emlékezetét, felidézem azt is, a mi a sokat hányt-vetett professzor alakját a mártíromság gloriájával fonja körül. Megcsónkított s az utódok által elfeledett könyvében, valamint életének súlyos tragikumában van valami, ami még a mai társadalom forrongó lelkében sem érett gyümölcs s még mindig nem mondható úgy a mienknek, a mint pedig lennie kellene és ez a gondolat, a meggyőződés igazi, teljes és korlátlan szabadsága.

Ám, hogy ennek nyílt elismerése elégtétel-e csakugyan, s elégtétel-e annak a tudósnak, a kit végzete ez igazság áldozatául dobott oda? Oly kérdés, melyre kiki csak saját lelkében kereshet és találhat feleletet.

aug. 10-én N.-Szebenből intézett br. Bánffy Farkashoz, a gr. Székely Ádám birtokeladása és czélba vett végleges kivándorlása tárgyában. E levél, melynek másolatát *Kelemen Lajos* kolozsvári tanár úr volt szíves nekem rendelkezésre bocsátani, a gr. Bánffy György-féle levéltárban (Erdélyi Múzeum-Egylet) található meg.

¹ *Husztin*nak egyik 1749 december 8-ról kelt és Kemény Ádám báróhoz intézett leveléből (közölte *Barabás Samu*, a Tört. Tárbán) inkább az tűnik ki, hogy a károlyvári káptalani állást azért kellett elhagynia, mert a „neki szerzett szép fizetést“ egyáltalában csak ígérték, de nem fizették ki soha.

